

LATVIJKAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
KRIMINĀLTIESISKO ZINĀTŅU KATEDRA

NEPILNGADĪGAIS CIETUŠAIS KRIMINĀLPROCESĀ

BAKALaura DARBS

Autore: **Rebeka Dzene**

Studenta apliecības Nr.: rd12029

Darba vadītājs: **Profesore Dr.iur Ārija Meikališa**

Rīga 2015

ANOTĀCIJA

Bakalaura darba rakstīšanas gaitā tika vērtēti problemātiskie aspekti, kādi attiecībā uz nepilngadīgo cietušo ir saskatāmi Kriminālprocesa likumā. Neskaidri jēdzienu definējumi, nepārdomāti likuma panti, nesaskaņotība ar citām tiesību nozarēm, kā rezultātā iespējama nepilnvērtīga nepilngadīgā cietušā tiesību un interešu aizsardzību.

Pētījuma uzdevums ir izpētīt īpatnības, kas attiecas uz nepilngadīgajiem cietušajiem kriminālprocesā, piedāvāt dažādiem specifiskiem gadījumiem vēlamo risinājumu, kas panāktu nepilngadīgā cietušā tiesību un interešu aizsardzību, ņemot vērā šādu personu psiholoģiskās un brieduma īpatnības. Pētījuma mērķis ir rast nepilngadīgā cietušā institūtā saskatāmajiem problēmjaudājumiem iespējamus risinājumus, lai panāktu viņiem labvēlīgākus apstākļus, kad tie ir cietušie kriminālprocesā.

Pētījuma rezultātā darba autore ir sniegusi viedokli par konkrētiem Kriminālprocesa likumā esošiem, pētījumā aprakstītiem problēmjaudājumiem.

Atslēgvārdi: Nepilngadīgais, cietušais, bērns, kriminālprocess, statuss, pārstāvība, nepilngadīgā cietušā intereses.

ANOTATION

The author judged problematic aspects in Criminal Procedure Law relating to the minor victims in a writing process of the Bachelor thesis. are relating to the minor victims. Vague concept definitions, inconsiderate articles and incoherence with other areas of law results in possible deficiencies of right and interest protection of minor victims.

Task of the research is to explore the characteristics that apply to minor victims in criminal proceedings, and to offer preferred solutions in specific cases which would achieve right and interest protection of minor victims, taking into account such person psychological and maturity characteristics. Purpose of the research is to find possible solutions to problematic issues which are visible in the minor victims institute, in order to achieve more favorable conditions for them, when they are victims in criminal proceedings.

As a result of the research, author has expressed the viewpoint for specific problematic issues, which are described in the research and found in Criminal Procedure Law.

Keywords: minor, victim, child, criminal proceedings, status, representation, interests of minor victims.

SATURS

IEVADS	4
1. NEPILNGADĪGĀ CIETUŠĀ IZPRATNE	4
1.1. Nepilngadīgā jēdziens	5
1.2. Nepilngadīgā cietušā jēdziens kriminālprocesā	9
1.3. Personas atzīšana par cietušo	13
2. NEPILNGADĪGĀ CIETUŠĀ STATUSS	18
2.1. Nepilngadīgā cietušā tiesības un garantijas	18
2.2. Nepilngadīgā cietušā pienākumi un atbildība	32
3. NEPILNGADĪGĀ CIETUŠĀ PĀRSTĀVĪBA KRIMINĀLPROCESĀ	38
KOPSAVILKUMS	44
IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN JURIDISKO AKTU SARAKSTS	46

IEVADS

Kad 2005. gada 1. oktobrī spēkā stājās Kriminālprocesa likums, likumdevējs veica daudz izmaiņas, kas atspoguļojās gan kriminālprocesa mērķa maiņā, gan ietverot dažādu procesā iesaistīto personu statusu, lai gan reforma bija ievērojama apjoma, tomēr likumdevējs nebija spējis ietvert visu kriminālprocesā iesaistīto un ieinteresēto personu jēdzienus, to skaidrojumus, lai izprastu katras personas statusu.

Tēma „Nepilngadīgais cietušais kriminālprocesā” ir saglabājusi savu aktualitāti, jo nepilngadīgais ir īpaši aizsargājama persona, uz kuru attiecinātās tiesības un pienākumi ir specifiski veidojami un piemērojami. Tieši cietušais kriminālprocesā bieži ir iemesls kādēļ tiek uzsākts process – vai nu pēc viņa pieteikuma vai arī fakta, ka viņš faktiski cieš noziedzīga nodarījuma rezultātā. Pētījuma mērķis ir rast nepilngadīgā cietušā institūtā saskatāmajiem problēmjaudājumiem iespējamus risinājumus, lai panāktu viņiem labvēlīgākus apstākļus, kad tie ir cietušie kriminālprocesā.

Gan praksē, gan teorijā problemātiku rada cietušā jēdziena neizskaidrošana Kriminālprocesa likumā, tādēļ praksē var rasties piemērošanas problēmas – konkrētajā pantā ietverto cietušo uztver kā faktiski cietušo vai kā cietušo, kas ir ar lēmumu atzīts par cietušo kriminālprocesā. Problemātika ir vērojama arī jautājumos par nepilngadīgā izpratni Kriminālprocesa likumā un bērna jēdzienu Civillikumā, un Bērnu tiesību aizsardzības likumā, jo nepastāv konsekvence – ir jautājumi, kurus jāskata šķirti no šiem likumiem, un ir jautājumi, kuri nepārprotami jāskata kopsakarā. Problemātiku rada arī nepieciešamība iesaistīt nepilngadīgo cietušo kriminālprocesā, nepieciešamība piemērot piespiedu līdzekļus, kas kolidē ar kriminālprocesa interesēm. Pastāv pretēji uzskati – vai nu cietušā tiesībām jābūt pārākām par kriminālprocesa interesēm, vai arī kriminālprocess jāveic tikai sabiedrības interesēs. Kriminālprocesa reģistrā ierakstītajām personām ir jāapzinās šī procesa īpatnības un likumdevējam ir jānosaka precīzāki veidi kā amatpersonas nepilngadīgo intereses var efektīvi aizsargāt. Problemātisks ir arī jautājums par nepilngadīgā cietušā tiesību izmantošanas personiskajām robežām un pārstāvja tiesībām izmantot cietušā tiesības.

Darbā tika izmantota teleoloģiskā metode – analizējot normu jēgu, likumdevēja mērķi un nolūku, sistēmiskā metode – kā normas praksē savstarpēji iedarbojas, salīdzinošā metode – salīdzinot tiesību normu un zinātniskās literatūras atziņas, ārvalstu pieredzi, gramatiskā metode – analizējot normatīvo aktu tekstu, noskaidrojot atsevišķu vārdu nozīmi, gramatisko jēgu.

Darbs sastāv no trīs nodaļām – Nepilngadīgā cietušā izpratne (Nepilngadīgā jēdziens, Nepilngadīgā cietušā jēdziens kriminālprocesā, Personas atzīšana par cietušo); Nepilngadīgā cietušā statuss (Nepilngadīgā cietušā tiesības un garantijas, Nepilngadīgā cietušā pienākumi un atbildība); Nepilngadīgā cietušā pārstāvība kriminālprocesā. Katrā nodaļā ir aprakstītas īpatnības, kādas pastāv kriminālprocesā attiecībā uz nepilngadīgo cietušo, uzmanība vērsta uz problemātiskajiem jautājumiem un, ja iespējams, piedāvāts iespējamais risinājums.

1. NEPILNGADĪGĀ CIETUŠĀ IZPRATNE

1.1. Nepilngadīgā jēdziens

Latvijas Republikā nepilngadība abu dzimumu personām ilgst līdz astoņpadsmit gadu sasniegšanai.¹ Bērnu tiesību aizsardzības likuma (turpmāk – BTAL) 3. panta 1. daļa nosaka, ka bērns ir persona, kas nav sasniegusi astoņpadsmit gadu vecumu, izņemot tās personas, kuras saskaņā ar likumu izsludinātas par pilngadīgām vai stājušās laulībā pirms astoņpadsmit gadu vecuma sasniegšanas,² to apliecina arī Bērnu tiesību konvencijas (turpmāk – BTK) 1. pants.³

Kā krimināllikumā (turpmāk – KL) tā arī Kriminālprocesa likumā (turpmāk – KPL) ir neskaidrības nepilngadīgā jēdziena izpratnē, savukārt civiltiesībās nav šādu problēmu, jo netiek izdalīts mazgadīgā jēdziens un neatšķiras nepilngadīgo tiesības un pienākumi dažādās tiesiskajās darbībās, atbildības, tiesību un pienākumu ziņā, kā tas ir vērojams krimināltiesībās un kriminālprocesa tiesībās. CL 219. pants nosaka, ka nepilngadība personai turpinās tik ilgi, kamēr viņa sasniedz astoņpadsmit gadu vecumu.⁴

Pastāv izņēmuma gadījumi, kad pilngadība tiek piešķirta pirms astoņpadsmit gadu vecuma sasniegšanas, kad Bāriņtiesa lemj jautājumus par bērna personisko interešu aizstāvību.⁵ Šādi izņēmuma gadījumi var pastāvēt tikai sevišķi svarīgu iemeslu dēļ, kad nepilngadīgā aizbildņi un tuvākie radnieki apliecina, ka viņš uzvedas nevainojami. Iespējams izsludināt par pilngadīgu ir pilnus sešpadsmit gadus sasniegušo, ja tas spēj patstāvīgi aizsargāt savas tiesības un izpildīt savus pienākumus.⁶ Ir jāizvērtē personas psiholoģiskā attīstība un brieduma stāvoklis, nevar par pilngadīgu atzīt visus sešpadsmit gadu vecumu sasniegušos, jo nepilngadīgajiem ir savas tiesības un pienākumi, kuri ir domāti speciāli viņiem, lai aizsargātu tos, nevis lai ierobežotu.

Otrs izņēmuma gadījums, kad persona ir atzīstama par pilngadīgu, ir, kad tā likumā paredzētajā kārtībā stājusies laulībā – tas noteikts CL 33. pantā. Arī šajā gadījumā izņēmums iespējams tikai sešpadsmit gadu vecumu sasniegušām personām, turklāt tikai precoties ar pilngadīgu personu, un ar vecāku, aizbildņa vai bāriņtiesas piekrišanu.⁷

Raugoties no krimināltiesību aspekta ir svarīgi nošķirt nepilngadīgos no mazgadīgajiem, jo tikai no četrpadsmit gadu vecuma var iestāties kriminālatbildība, bet par nepilngadīgajiem krimināltiesību izpratnē dēvē personas, kas nav sasniegušas astoņpadsmit gadu vecumu. KL VII

¹ Birznieks J. Juridisko terminu vārdnīca. Rīga: Multineo, 2009, 230.lpp.

² Bērnu tiesību aizsardzības likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998.gada 8.jūlijs, Nr.199/200 (1260/1261).

³ Bērnu tiesību konvencija: Starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 2014.gada 28.novembris, Nr.237(5297).

⁴ Civillikums: LR likums. Valdības vēstnesis, 1937.gada 20.februāris, Nr.41.

⁵ Bāriņtiesu likums: LR likums. Valdības vēstnesis, 2006.gada 7. jūlijs, Nr.107(3475).

⁶ Meikališa Ā., Strada K. Kriminālprocesa terminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga: Raka, 2000, 161.lpp.

⁷ Civillikums: LR likums. Valdības vēstnesis, 1937.gada 20.februāris, Nr.41.

nodaļa nosaka, ka nepilngadīgo atbildības īpatnības ir attiecināmas uz personām, kuras līdz noziedzīgā nodarījuma izdarīšanai nav sasniegušas astoņpadsmit gadu vecumu, no KL VII nodaļas normām var secināt, ka par nepilngadīgo uzskatāma arī tāda persona, kura ir sasniegusi pilnus astoņpadsmit gadus, ja noziedzīgais nodarījums izdarīts pirms šī vecuma sasniegšanas. KL normās ir vērojams konsekvences trūkums, jo ir panti, kuros nepilngadīgā jēdzienā tiek ietverts arī mazgadīgā jēdziens, piemēram, KL 172. pants, un ir panti, kuros no nepilngadīgā jēdziena nošķir mazgadīgā jēdzienu, piemēram, KL 164. panta 3. un 31. daļā kā kvalificējošs apstāklis ir ietverta nepilngadīgā iesaistīšanu prostitūcijā, savukārt 4. daļa ietver mazgadīgā iesaistīšanu prostitūcijā.⁸

Ņemot vērā, ka Latvijai ir saistoša BTK, autore pievēršas tās 1. panta analīzei. Ir secināms, ka bērna jēdziens ir pielīdzināms nepilngadīgā jēdzienam. Autore to pamato ar apstākli, ka tulkojot šo normu tajā ir saskatāmi divi pretēji jēdzieni – bērns un pilngadīgais, kas ir nostatīti viens otram pretī, izslēdzot viens otru: „Šajā konvencijā par bērnu tiek uzskatīts ikviens cilvēks, kas nav sasniedzis 18 gadu vecumu, ja vien saskaņā ar attiecīgiem tiesību aktiem pilngadība neiestājas agrāk.” Vārdu savienojums „ja vien” apstiprina, ka jēdziens „bērns” ir pielīdzināms nepilngadīgā jēdzienam, jo tiek pretstatīts pilngadīgā jēdzienam. Tomēr šāds normas tulkojums Latvijas praksē nav apstiprinājies, jo kā krimināltiesībās, tā arī kriminālprocesuālajās attiecībās tiek pieņemts, ka jāsaglabā vienāda nostāja, kas attiecas uz nepilngadīgā jēdzienu. Tā kā nepilngadīgo kriminālatbildības īpatnības skar personu līdz astoņpadsmit gadu vecumam, neatkarīgi no iespējamās pilngadības ātrākas sasniegšanas, tad šādai kārtībai jābūt attiecinātai arī uz cietušo, ko regulē KPL⁹ – jāpastāv vienotam viedoklim krimināltiesību zinātnēs, bet tas, autoresprāt, var atšķirties no civiltiesībās nostiprinātā viedokļa. Pastāv uzskats, ka gadījumi, kad saskaņā ar tiesību aktiem pilngadība tiek sasniegta agrāk, nav attiecināmi uz krimināltiesībās lietoto nepilngadīgā jēdzienu.¹⁰

Praksē nav vienota viedokļa kā uztvert nepilngadīgā jēdzienu abās nozarēs, bet autoresprāt, nepilngadīgo ir jāvērtē pēc tā psiholoģiskās un intelektuālās attīstības, un tā kā sabiedrībā ir pieņemts, ka nepilngadīgie ir aizsargājamas personas, kas ir nostiprināts arī BTAL, nevajadzētu pastāvēt situācijai, ka krimināltiesībās un kriminālprocesa tiesībās ignorē šo faktu un paļaujas uz CL un BTAL noteikto un respektē nostāju, ka no sešpadsmit gadu vecuma var iestāties

⁸ Krimināllikums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. gada 8. jūlijs, Nr.199/200 (1260/1261).

⁹ Strada-Rozenberga K. Nepilngadīgā, kuram ar noziedzīgu nodarījumu nodarīts kaitējums, statuss kriminālprocesā. Grām.: Kriminālprocess. Raksti 2005-2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 374.lpp.

¹⁰ Baumanis J. Kriminālatbildība par vardarbību pret nepilngadīgo. Grām.: Starptautiskā zinātniski praktiskā konference. Nepilngadīgo drošība un tiesību aizsardzība. Rīga: LPA, 2008, 14.lpp.

pilngadība. Šis ir strīdīgs jautājums, jo, protams, pastāv izņēmuma gadījumi, kad nepilngadīgais ir sasniedzis noteiktu brieduma stāvokli un ir patstāvīgs. Autoresprāt, ir vairāk argumentu par to, kāpēc nav vēlams krimināltiesībās lietot CL un BTAL regulējumus, nekā argumentu par labu šādai priekšlaicīgai attīšanai par pilngadīgu pielietošanai kriminālprocesā.

Argumenti par labu tam, kāpēc nav jālieto CL un BTAL regulējumu:

1. Jāvērtē likumdevēja doma – kādēļ tas noteicis pastiprinātu atbildību par rīcībām pret nepilngadīgo, piemēram, gados jaunam cilvēkam ir mazākas iespējas atvairīt prettiesisku rīcību;
2. Gados jauni cilvēki nav psihiski un garīgi attīstīti – viņiem ir vajadzīga pastiprināta aizsardzība;¹¹
3. BTAL nostiprināts, ka nepilngadīgie ir aizsargājamas personas, to nosaka viņu vecums, nevis tiesiskais statuss – stāšanās laulībā vai atzīšana par pilngadīgu;
4. Civiltiesības ir cita tiesību nozare, ar savām īpatnībām, lai gan daudzos gadījumos CL ir pielietojams, lai izskaidrotu jautājumus, kas nav skaidroti KPL, šis ir jautājums, kas iepriekšminēto argumentu dēļ, būtu katrā nozarē neregulējams citādi;
5. Nav pamatots arguments par labu CL ietvertā nepilngadīgā jēdziena izmantošanai tikai tāpēc, ka tas KL un KPL nav neregulēts;

Argumenti, kāpēc jālieto CL un BTAL nepilngadīgā jēdziena izpratne:

1. Krimināltiesības nav autonoma tiesību normu sistēma, bet ir cieši saistīta ar citām tiesību nozarēm;
2. Ne KL, ne KPL neizskaidro visas nianšes, bet tās ir jāsaprot, iedziļinoties speciālos aktos;¹²
3. Būtu jāuzticas CL ietvertajam regulējumam un iemesliem, kādēļ nepilngadīgo var atzīt par pilngadīgu, un pēc tiem jāvadās arī krimināltiesībās;

Nepilngadīgajiem ir vajadzīga fiziska un morāla aizsardzība, jo vardarbība tikai pieaug. Salīdzinot ar 2013. gada pēdējiem sešiem mēnešiem, 2014. gada pirmajos sešos mēnešos visbiežāk bērni cietuši no seksuālās vardarbības nodarījumiem – 29 % gadījumu, kas ir par 8 % vairāk nekā iepriekšējos sešos mēnešos, no cietsirdības un vardarbības (KL 174. pants) – 22 % bērnu, kas ir par 11 % vairāk nekā iepriekš. Svarīgi ir arī tas, ka tieši, palielinoties nepilngadīgā

¹¹ Judins A. Lai izprotam nepilngadīgā jēdzienhu Krimināllikumā. 2001. 24.aprīlis, Nr.12. Pieejams:

<http://www.juristavards.lv/doc/7541-blai-izprotambbnepilngadigab-jedzienu-kriminallikuma/> [aplūkots: 2015.gada 7.martā]

¹² Turpat.

vecumam, pieaug risks ciest no noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību un ne tikai. Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Informācijas centra (turpmāk – IeM IC) statistikas dati liecina, ka palielinoties bērna vecumam, pārsvarā pieaug risks kļūt par noziedzīga nodarījuma upuri arī citos gadījumos – noziedzīgos nodarījumos pret personas veselību, noziedzīgos nodarījumos pret īpašumu. Šie apstākļi apstiprina, ka nav pamata krimināltiesībās nepilngadīgā jēdzienu interpretēt atbilstoši CL.¹³

Tā kā ir svarīga bērna psiholoģiskā attīstība, ir jāanalizē civiltiesiskās attiecības un krimināltiesiskās attiecības. Bērna psiholoģisko attīstību ir grūti noteikt, kad lemj jautājumus par stāšanos laulībā. Krimināltiesiskajās attiecībās ir vērojama pavisam citāda veida saskarsme ar pārstāvi, noziedzīgā nodarījuma izdarītāju, ja bērns ir cietušais. Cietušais, arī ja viņš nav KPL kārtībā atzīts par cietušo, ir uztverams par faktiski cietušo, un tikai nonākot šāda veida attiecībās, pilnībā var spriest par nepilngadīgā attīstību, jo tie ir neikdienišķi, bērnam nepiemēroti apstākļi.

Eiropas Savienības (turpmāk – ES) darba kārtībā, lai sasniegtu bērniem draudzīgu pakalpojumu un justīcijas sistēmu, ir augsta līmeņa bērna tiesisko interešu aizsardzība. Bērns ar tiesību aizsardzības sistēmu var saskarties dažādos veidos, dažādās tiesiski un emocionāli jūtīgās situācijās – kā likumpārkāpējs, kad bērna vecāki šķir laulību, kad kādam no vecākiem tiek piemērots ieslodzījums, kad bērns ir cietušais, liecinieks vai vardarbības upuris. Praksē nereti šie statusi pārklājas, kā rezultātā bērns kļūst vēl ievainojamāks.¹⁴

Nepilngadīgās personas ietilpst riska grupā, kas nespēj sevi aizsargāt, tādēļ pastāv lielāka iespēja kļūt par noziedzīga nodarījuma upuriem. Piemēram, satiksmes negadījumi tiek uzskatīti par vienu no izplatītākajiem novēršamas nāves iemesliem – kas attiecas jo īpaši uz bērniem, jo ir ļoti augsts satiksmes negadījumu skaits, kuros dzīvību zaudē bērni. Vērtējot pret bērniem izdarīto vardarbību, tā izplatīta ir tieši ģimenē. Bērniem, kur viņiem vajadzētu justies viskomfortablāk un drošāk, ļoti bieži nākas saskarties ar vardarbību, jo vecāki piekopj bērnu fizisku sodīšanu. Līdzās vardarbībai ir konstatējams vecāku aprūpes trūkums.¹⁵ Šie ir piemēri, kas apstiprina, ka nepilngadīgie ir aizsargājamas personas, neietekmējoties no civiltiesībām.

Nepilngadīgā jēdziena izpratne, lai gan var radīt domstarpības, nav šķitusi svarīga arī Latvijas Kriminālprocesa kodeksa (turpmāk – KPK) veidotājiem, jo šajā normatīvajā aktā arī nav sniegta nepilngadīgā definīcija un skaidrojums. To varētu skaidrot ar apstākli, ka tika uzskatīts,

¹³ Pārskats par nepilngadīgo noziedzības stāvokli, noziedzīgos nodarījumos cietušajiem bērniem un noziedzības novēršanas problēmām 2014. gada 6 mēnešos. Pieejams: http://www.vp.gov.lv/faili/sadalas/Nepilngadigo_noziedzibas_stavoklis_LV.doc [aplūkots 2015. gada 11. martā]

¹⁴ Bērnu noziedzības novēršanas un bērnu aizsardzības pret noziedzīgu nodarījumu pamatnostādnes 2013.–2019. gadam. Pieejams: http://www.iem.gov.lv/files/text/IeMPamn_100113_berni.doc [aplūkots 2015. gada 11. martā]

¹⁵ Turpat.

ka nepilngadīgais ir pielīdzināms bērnam civiltiesību izpratnē, neiedziļinoties kriminālprocesuālās kārtības īpatnībās, kas attiecas uz nepilngadīgo – KPK piemērotāji nebija saskārušies ar problēmām kriminālprocesa ietvaros, un neuzskatīja šo problēmu par prioritāti.

Nepilngadīgā jēdzienu ir nepieciešams stingri noformulēt, lai būtu skaidra tā būtība un izpratne – vai šajā jautājumā skatīties citos normatīvajos aktos kā CL, vai arī noregulēt šo jēdzienu nesaistīti ar CL ietverto izpratni. Autoresprāt, šis ir tas gadījums, kad krimināltiesības jāvērtē kā autonoma tiesību sistēma un nepilngadīgā jēdzienu nevajadzētu meklēt citos normatīvajos aktos, pamatojoties uz iepriekš minētajiem argumentiem, lai pasargātu nepilngadīgos, neatkarīgi no tiesiskā statusa, kādu viņš ir ieguvis civiltiesisko attiecību rezultātā. Nepilngadīgos ietekmē tik daudz dažādi faktori – apkārtējie, ģimene, sabiedrība, notikumi. Tādēļ nevajadzētu riskēt un neaizsargāt nepilngadīgo, viņa tiesības, protams, arī pienākumus, un paļauties, ka visas tiesību nozares pastāv kopsakarā viena ar otru. Tas nav noliedzams, bet katra situācija ir jāvērtē atsevišķi, un šajā gadījumā ir skaidrs, ka nav pieļaujama citos normatīvajos aktos ietvertā regulējuma piemērošana.

1.2. Nepilngadīgā cietušā jēdziens kriminālprocesā

KPL 95. panta 1. daļā noteikts, ka cietušais kriminālprocesā var būt fiziskā vai juridiskā persona, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, proti, morāls aizskārums, fiziskas ciešanas vai mantisks zaudējums.¹⁶ Agrāk, kad Latvijas teritorijā spēkā bija Latvijas PSR kriminālprocesa kodekss (turpmāk – PSR KPK) cietušais varēja būt tikai fiziska persona, tagad arī juridiska persona.¹⁷ Juridiskās personas jēdziens KPL nav dots un tā arī ir zināma problēma, bet šajā darbā tā netiks apskatīta, lai gan praksē var izraisīt neskaidrības. Šajā gadījumā pielietojams CL regulējums, kas 1407. pantā uzskaita juridisko personu veidus. Fiziska persona ir cilvēks kā tiesību subjekts, tiesību un pienākumu nesējs. Par personām ir atzīstami visi cilvēki bez izņēmuma – fiziska persona sākas ar piedzimšanu un beidzas ar nāvi.¹⁸ KPL ietver turpmāk darbā apskatītās nepilngadīgā cietušā statusa īpatnības un pārstāvniecības institūta īpatnības.

Persona, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, bet kura nav atzīta par cietušo kriminālprocesā, iegūst liecinieka statusu, bet lieciniekam ir daudz šaurāks tiesību loks, tādēļ procesa virzītājam vajadzētu iedrošināt faktiski cietušās personas kļūt par cietušajiem kriminālprocesā. Cietušā jēdziena izpratne kriminālprocesā ir saprotama dažādi, piemēram, kad

¹⁶ Kriminālprocesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2005.gada 11.maijs Nr.74 (3232).

¹⁷ Azāns B. Latvijas PSR kriminālprocesa kodeksa komentāri. Rīga: Avots, 1986, 152.lpp.

¹⁸ Meikališa Ā. Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa. 1. grāmata. Rīga: Raka, 2000, 229.lpp.

cietušais ir faktiski noziedzīgā nodarījumā cietusī persona, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, kā arī cietušais procesuālā nozīmē – kriminālprocesa dalībnieks ar kriminālprocesuāli reglamentētu statusu. Tādēļ vienmēr, kad jāizprot cietušā jēdziena saturs konkrētajā normā, jāanalizē un jāizprot šīs normas jēga un mērķis.¹⁹ Šī divējādā cietušā jēdziena izpratne attiecas gan uz pilngadīgajiem cietušajiem, gan nepilngadīgajiem. Likumdevējam bija jāapzinās, ka nenoregulējot cietušā jēdzienu KPL, praksē radīsies problēmas – kādas tiesības, pienākumi ir kāda veida cietušajam, kā lai pasargā arī cietušā, kurš nav ieguvis procesuālo statusu, tiesības u.t.t.

KPL vajadzētu tikt paredzētam atsevišķam dalībniekam – noziedzīgā nodarījumā faktiski cietusī persona. Nepieciešams būtu izveidot šādu īpašu statusu, atsevišķi no cietušā, kurš par tādu atzīts ar procesuālo lēmumu, jo var rasties neskaidrības. Šobrīd šāda atsevišķa statusa nav, bet šādai personai – faktiski cietušajam, ir piešķirtas tiesības un procesuālās garantijas²⁰, par kurām minēts darba nodaļā „Nepilngadīgā cietušā tiesības”. Šīs garantijas un tiesības ir nekonkrēti noteiktas, un tās nav KPL vienuviet sakārtotas. Tādēļ, lai likums būtu sakārtots un strukturēts, ir nepieciešams tajā noteikt visus neskaidros jēdzienus un definīcijas, lai varētu ikvienu normu piemērot precīzi un praksē process ritētu efektīvāk un atbilstoši kārtībai. Nevajadzētu pastāvēt situācijai, kad piemērojot katru konkrēto normu, nevietā ir jāpavada laiks, lai izprastu normu jēgu un būtību, ko nav paredzēts darīt ar katru vienkāršāko normu, bet gan, ja specifiskos gadījumos rodas problēmas.

Kriminālprocess ir jāved taisnīgi – ievērojot gan noziedzīgā nodarītāja, gan sabiedrības, gan cietušā intereses un vajadzības.²¹ Tādēļ loģisks ir secinājums, ka jebkuram cietušajam, kuram faktiski ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, pienāktos taisnīgs lietas atrisinājums, tajā skaitā arī ātrāka lietas izskatīšana un minimālo tiesību nodrošinājums, jo taisnīguma princips sevī ietver vispārīgu taisnīgumu. Autoresprāt, tas nenozīmē, ka taisnīgumam jāattiecas tikai uz personām, kuras kriminālprocesā ir nostiprinātas kā dalībnieki.

Nepilngadīgais cietušais ir aizsargājama persona, kura tās vecuma dēļ vēl nav psiholoģiski un garīgi nostiprinājusies un attīstījusies. Tā iemesla dēļ, ka lielākā daļa cilvēku līdz astoņpadsmit gadu vecumam turpina attīstīties, tie ir vieglāk ietekmējami, tādēļ arī jā rūpējas, lai nepilngadīgie nenonāktu cietušā lomā, un, ja nonāk, jā rūpējas par viņu aizsardzību. Nepilngadīgo

¹⁹ Strada-Rozenberga K. Cietušais un tā tiesības kriminālprocesā. Jurista Vārds, 2008. 4.novembris, Nr.42. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/183062-bcietusais-un-ta-tiesibas-kriminalprocesab/> [aplūkots: 2015.gada 11.martā]

²⁰ Turpat.

²¹ Meikališa A., Strada-Rozenberga K. Taisnīgums kriminālprocesā. Jurista Vārds, 2011. 29.novembris, Nr.48. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/240165-taisnigums-bkriminalprocesab/> [aplūkots: 2015.gada 12.martā]

tiesību aizsardzība ir visas sabiedrības interesēs, jo, nonākot cietušā lomā, nepilngadīgie ir viegli ietekmējami, tiek traucēta viņu normāla attīstība un var rasties dažāda veida psiholoģiskās problēmas, kas nākotnē var novest līdz neatļautām darbībām, noziedzīgiem nodarījumiem – kas ietekmē apkārtējos, vai arī personīgām problēmām. Tādēļ kriminālprocesa ietvaros nepilngadīgajiem cietušajiem noteikti nepieciešama speciālista palīdzība.

Latvijas Republikas starptautiskās saistības uzliek par pienākumu pildīt ANO lēmumus par bērnu aizsardzību pret vardarbības aktiem, ļaunprātīgu izmantošanu, viņu tiesību pārkāpšanu vai interešu un viedokļa neievērošanu. ANO pieņemtā BTK nosaka, ka dalībvalstīm jāveic visi piemērotie pasākumi, lai sekmētu tāda bērna fizisko un psiholoģisko atveseļošanu un iekļaušanos sabiedrībā no jauna, kurš kļuvis par upuri jebkādi nevērībai, ekspluatācijai vai ļaunprātībai, spīdzināšanai vai jebkādam citam cietsirdīgam, necilvēcīgam vai pazemojošam apiešanās veidam vai sodam.²² Pēc šī var secināt, ka aizsardzībai jābūt garantētai ne tikai cietušajam ar procesuālo statusu, bet visiem cietušajiem, jo upuris ir plašāks jēdziens, un, lai attīstītu sabiedrības labklājību, jārikojas ir visos gadījumos, kad kāds nepilngadīgais ir kļuvis par kāda veida upuri.

Latvijas Republikā ir divi tiesību akti, kas ieviesti, lai sasniegtu mērķi – lai bērns atgūtu fizisko un psihisko veselību un integrētos sabiedrībā, tas ir – likums „Par sociālo drošību”, konkrēti 11. pants, kurš nosaka, ka personai, kura saviem spēkiem nespēj nodrošināt sevi vai pārvarēt īpašas dzīves grūtības un kura nesaņem ne no viena cita pietiekamu palīdzību, ir tiesības uz personisku un materiālu palīdzību, kas atbilst tās vajadzībām, dod iespēju pašpalīdzībai un veicina tās iesaistīšanos sabiedrības dzīvē.²³ Otrs tiesību akts ir Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums”, kura 13. panta 1². daļa nosaka, ka valsts nodrošina vardarbības rezultātā cietušo bērnu sociālo rehabilitāciju. Līdz personas vecuma noskaidrošanai sociālā rehabilitācija tiek nodrošināta arī tām vardarbības rezultātā cietušajām personām, par kuru nepilngadību pastāv šaubas.²⁴

Vispārīgi vērtējot cietušā jēdzienu no kriminoloģiskā aspekta, jāizdala divi jēdzieni: upuris – juridiska vai fiziska persona, kurai nodarīts apzināts kaitējums darbības vai bezdarbības rezultātā; un cietušais – konkrētas personas, kā arī šo personu tuvinieki, kuras citu personu vai procesu ietekmē zaudējušas konkrētas vērtības (morālas, materiālas), kas atšķiras no KPL

²² Vilks A. Nepilngadīgo – cietušo noziedzīgos nodarījumos kriminoloģiskās problēmas. Grām.: Starptautiskā zinātniski praktiskā konference. Nepilngadīgo drošība un tiesību aizsardzība. Rīga: LPA, 2008, 206.lpp.

²³ Likums „Par sociālo drošību”: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1995.gada 21.septembris, Nr.144.

²⁴ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2002.gada 19.novembris, Nr.168.

izpratnes. Noziedzīga nodarījuma upuris ir plašāks jēdziens, jo upuris ir jebkura persona, kurai nodarīts kaitējums, bet cietušais KPL 95. panta izpratnē ir šaurāks jēdziens.²⁵

Liela daļa noziedzīgu nodarījumu pret nepilngadīgajiem tiek izdarīti tieši ģimenē, piemēram 2011. gadā 117 bērni cieta no vardarbības ģimenē, 2014. gadā šis skaits bija 88 bērni).²⁶ Tas norāda uz sabiedrības daļas zemo izglītības līmeni, pašu noziedzīgo nodarījumu izdarītāju nelabvēlīgiem bērnības apstākļiem, kas vēlāk izpaužas pašu ģimenes attiecībās. Ne tikai vecāki, kuri lieto alkoholu vai narkotikas, pakļauj savus bērnus vardarbības riskam, bet arī šķietami labticīgi vecāki pret saviem bērniem izturas nepienācīgi, negādā pietiekamu uzturu u.t.t., un sliktākajā gadījumā seksuāli izmanto, nodara vardarbību. CL 219. pants nosaka, ka līdz pilngadības sasniegšanai bērni atrodas vecāku varā, tomēr arī šai varai ir noteiktas robežas. Vecāku tiesības un pienākums pēc savas pārlicēbas un metodēm audzināt savus bērnus, nodrošināt viņu labklājību, sagādāt uzturu, kopt viņus un skolot ir respektējams. Vecāku tiesības pielietot radikālas un nepieļaujamas audzināšanas metodes izbeidzas tur, kur sakas bērna tiesības būt aizsargātam.²⁷

Vardarbība var izpausties trīs veidos: psiholoģiskā, fiziskā, seksuālā, par visām šajās vardarbībās ietvertajām darbībām ir atbildība saskaņā ar KL. Vardarbība izpaužas gan no vienaudžu puses, gan pedagogu, ģimenes locekļu, patēvu, pamāšu u.c. Bieži noziegumiem ģimenē ir liela latentitāte. Tam ir dažādi iemesli, piemēram, bērnam netic, viņam kauns, jūtas vainīgs, viņš nesaprot, ka vecāku vai citu labi pazīstamu cilvēku rīcība ir nosodāma, nezina, kam par savām problēmām var stāstīt, un šaubās, vai kāds tad palīdzēs, baidās, ka no vecākiem var saņemt nosodījumu.²⁸ Tieši noziedzīgi nodarījumi ģimenē ir jāizskauž visvairāk, jo ir neiespējami visos gadījumos atklāt noziedzīgus nodarījumus, kuri notiek ģimenē, bet tieši ģimenē esošie apstākļi ir noteicošie bērnu pozitīvai attīstībai, un tas ir sabiedrības interesēs, lai bērni ģimenē justos droši un, kļūstot patstāvīgi, būtu pilntiesīgi sabiedrības locekļi.

²⁵ Vilks A. Noziedzīgos nodarījumos cietušo kriminoloģiskās problēmas. Jurista Vārds, 2008, 4.novembris, Nr.42. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/183063-bnoziedzigos-nodarījumos-cietuso-kriminologiskas-problemas/> [aplūkots: 2015.gada 12.martā]

²⁶ Bērnu noziedzības novēršanas un bērnu aizsardzības pret noziedzīgu nodarījumu pamatnostādnes 2013.–2019.gadam Pieejams: http://www.iem.gov.lv/files/text/IeMPamn_100113_berni.doc [aplūkots 2015.gada 7.aprīlī]

²⁷ Priedīts I. Vecāku nozīme pusaudžu attīstības periodā. Grām.: Starptautiskā zinātniski praktiskā konference. Nepilngadīgo drošība un tiesību aizsardzība. Rīga: LPA, 2008, 164.lpp.

²⁸ Dārzniece A. Bērnu drošības stāvoklis sabiedrībā. Grām.: Starptautiskā zinātniski praktiskā konference. Nepilngadīgo drošība un tiesību aizsardzība. Rīga: LPA, 2008, 31.lpp.

1.3. Personas atzīšana par cietušo

Kad ir noticis noziedzīgs nodarījums, lai gan tā visās pasaules valstīs ir ikdienišķa parādība, tomēr tas izraisa satraukumu, nepatiku, neizpratni un daudzas citas emocijas, starp kurām viena no spilgtākajām ir vēlēšanās sodīt. Īpaši šīs emocijas skar cilvēkus, kuri ir cietuši no pāridarītāja.²⁹ Svarīgi ir, lai cietušais, ja viņš ir ieinteresēts un vēlas aktīvi līdzdarboties procesā, apzinās, ka aktīva darbība būs iespējama tikai tad, ja viņš par cietušo kriminālprocesā būs nostiprināts ar procesuālu lēmumu.

Pastāv virkne svarīgu lietu, kas jāievēro cilvēkam, ja viņš vēlas tikt atzīts par cietušo kriminālprocesā. Izlemjot būtisko jautājumu – ieņemt vai neieņemt cietušā procesuālo stāvokli, ikvienai noziedzīgā nodarījumā cietušai personai ir jāņem vērā, ka tikai tāda noziedzīgā nodarījumā cietusī persona, kura par cietušo atzīta ar procesa virzītāja lēmumu, var ieņemt aktīvu pozīciju kriminālprocesā, tai skaitā iegūt tiesības savas procesuālās kompetences robežās tikt informētai par procesa gaitu, ietekmēt to, t. sk. izteikt savu neapmierinātību ar notiekošo, u. tml.³⁰ Nepieciešams pastāvēt visiem priekšnoteikumiem, lai persona tiktu atzīta par cietušo (KPL 95. un 96. pants):

- 1) personai nodarīts morāls aizskārums, fiziskas ciešanas vai mantisks zaudējums;
- 2) morāls aizskārums personai nav nodarīts kā noteiktas sabiedrības grupas pārstāvim;
- 3) persona ir izteikusi vēlmi vai piekrišanu būt par cietušo kriminālprocesā (tā kā nepilngadīgā cietušā, kurš nav sasniedzis piecpadsmit gadu vecumu, pārstāvim ir visas cietušā tiesības, tad nepilngadīgo cietušo varētu atzīt kriminālprocesā viņa likumīgais pārstāvis, tātad bez tiesas nepilngadīgā vēlmes un piekrišanas);
- 4) persona par cietušo ir atzīta ar īpašu procesa virzītāja lēmumu.

Atbilstoši KPL 96. pantam personu par cietušo atzīst izmeklētājs, prokurors vai izmeklēšanas grupas dalībnieks ar savu lēmumu, ko var uzrakstīt arī rezolūcijas veidā, kā arī tiesa var atzīt personu par cietušo, kad tā ir procesa virzītājs – iztiesāšanā. KPL nav noteikta atsevišķa kārtība, kādā nepilngadīgais cietušais jāatzīst par cietušo, tādēļ pieņemams, ka to veic tādā pašā kārtībā, kā ar visiem cietušajiem. KPL 96. panta 2. daļā ir noteikts, ka procesa virzītājam ir savlaicīgi jāinformē personu par tās tiesībām tikt atzītai par cietušo, turklāt KPL 96. panta 3. daļā noteikts, ka kriminālprocesā personu par cietušo var atzīt tikai ar pašas vai tās pārstāvja rakstveida piekrišanu. KPL 96. panta 3. daļa ir pretēja cietušā tiesībām brīvi izvēlēties vai ieņemt

²⁹ Strada-Rozenberga K. Cietušais un tā tiesības kriminālprocesā. Jurista Vārds, 2008. 4.novembris, Nr.42. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/183062-bcietusais-un-ta-tiesibas-kriminalprocesab/> [aplūkots: 2015.gada 12.martā]

³⁰ Turpat.

vai neieņemt procesuālā dalībnieka statusu, tomēr ir jādomā arī par cietušā patiesajām interesēm, gadījumos, ja cietušais saistībā ar fiziskiem vai psihiskiem trūkumiem pats nespēj izteikt savu gribu, piemēram, ir bezsamaņas stāvoklī, jo tad tiek pieņemts, ka personas interesēs ir, lai tā tiktu atzīta par cietušo. Šobrīd KPL nav atrodams precīzs regulējums, tādēļ pamatoti ir gaidāmie KPL grozījumi, kuri KPL 104. panta 3¹. daļā noregulēs, ka iepriekš minētajos gadījumos cietušo pārstāvēs tuvinieki, bet ja nebūs iespējams – advokāti.³¹ Pašreizējais KPL regulējums kļūdīgi atļauj jebkurā situācijā pārstāvim atzīt cietušo kriminālprocesā – atbilstoši KPL 96. panta 3. daļai. LR Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2013. gada 20. marta lēmumā lietā SKK – 31/2013 tiesa norāda, ka tikai ar KPL 96. panta 1. daļā nosaukto darbību (procesa virzītāja lēmumu par personas atzīšanu par cietušo) persona iegūst cietušā statusu, tātad arī likumā noteiktās cietušā tiesības un pienākumus. KPL nav noteikta obligāta prasība, ka personu, kurai nodarīts kaitējums, jāatzīst par cietušo kriminālprocesā,³² un šādam piespiešanas mehānismam nevajadzētu pastāvēt.

KPL 96. panta 4. daļa – tiesa var atzīt personu par cietušo krimināllietas iztiesāšanā līdz tiesas izmeklēšanas sākumam pirmās instances tiesā, ja tiesai pieteikts šāds lūgums. Kādā lietā pirms iztiesāšanas sākšanas pirmās instances tiesa atcēla lēmumu, ar kuru persona tika atzīta par cietušo, viņa tiesas izmeklēšanā tika nopratināta kā lieciniece, bet jau iztiesāšanas laikā tiesa pieņēma lēmumu par viņas atzīšanu par cietušo. Apelācijas instances tiesa lēmumā ir norādījusi: „Kā redzams no tiesas sēžu protokoliem, tiesa pieļauto kļūdu – liedzot personai cietušās statusu un pratinot viņu kā liecinieci, iztiesāšanas laikā ir labojusi, atjaunojot cietušā statusu un dodot iespēju iepazīties ar tiesas izmeklēšanā veiktajām darbībām”. Tiek norādīts, ka KPL šādu kļūdas labošanu neparedz. KPL 99. pantā ir norādītas cietušā tiesības pirmās instances tiesā, tādējādi nav tiesiska pamata labot kļūdu, dodot iespēju iepazīties ar tiesas izmeklēšanā veiktajām darbībām.³³

KPL 96. panta 3. daļa nosaka, ka persona, kura nevēlas būt par cietušo, iegūst liecinieka statusu – tā ir faktiski cietusī persona, kura nav atzīta par cietušo ar izmeklētāja, prokurora vai izmeklēšanas grupas dalībnieka lēmumu, jo personu par cietušo var atzīt tikai ar pašas vai tās pārstāvja rakstveida piekrišanu. Liecinieka tiesību apjoms ir ievērojami šaurāks nekā cietušā.

³¹ Likumprojekta „Grozījumi Kriminālprocesa likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija) 2014.gada 31.oktobris. Pieejams:

https://www.tm.gov.lv/files/11_MjAxNC9TYWltYmFzIGZlZGZGFsKtiYSAwMzExMjAxNC9UTUFub3RfMzExMDE0X0tQTC5kb2M/2014/Sab-bas%20%C4%ABdzdal%C4%ABba%2003112014/TMAnot_311014_KPL.doc [aplūkots 2015.gada 20.martā]

³² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2013.gada 20.marta lēmums lietā SKK –31/2013 Pieejams: <http://at.gov.lv/files/files/skk-31-13.doc> [aplūkots 2015.gada 20.martā]

³³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2013.gada 18. decembra lēmums lietā SKK – 0514-13 Pieejams: www.tiesas.lv/nolemumi/pdf/144782.pdf [aplūkots 2015.gada 20.martā]

Cietušajam ir tiesības pieprasīt kompensāciju, bet faktiski cietušajam ir tikai tiesības Civilprocesa likuma noteiktajā kārtībā prasīt radītā kaitējuma atlīdzināšanu, tomēr tas prasa daudz laika, papildus izdevumus³⁴ – vieglāk būtu pieteikties atzīšanai par cietušo KPL 96. panta kārtībā un izmantot pēc vajadzības visas tiesības, kas cietušajam, kas par tādu atzīts ar lēmumu, ir reglamentētas KPL.

Daudzi autori par to ir iepriekš sprieduši, ka nepieciešams noregulēt tās personas, kura ir faktiski cietusi noziedzīgā nodarījumā, tiesisko statusu, bet tas līdz šim nav izdarīts. Autorei neizprotams šķiet šis fakts, jo šādai statusa reglamentācijai būtu jāpastāv jau no pašiem pirmsākumiem, jo ne tikai teorijā, bet arī praksē rodas problēmas – noteikt tiesību un pienākumu robežas, kā šīs personas turpmāk pratināmas, un citas procesuālas attiecības. No Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvas 2012/29/ES (turpmāk – Direktīva 2012/29/ES) 2. panta izriet, ka aizsargājamas ir visas cietušās personas, ne tikai tās, kuras ir atzītas par cietušo. Lai nodrošinātu Direktīvas 2012/29/ES mērķi, jā rūpējas par visām cietušajām personām, tādēļ KPL ir nepieciešams ieviest šādu dalībnieku – faktiski cietusī persona,³⁵ lai Latvija būtu izpildījusi prasības atbilstoši ES noteiktajiem standartiem. Nevar neveidot šādu statusu un mēģināt aizsargāt visus cietušos, KPL jābūt noteiktam visam, ar ko praksē jāsaskaras, nevajadzētu būt interpretācijas iespējām, kā saprast jēdzienu „cietušais”, bet izdalīt divas šī jēdziena izpratnes atsevišķi, un tās nostiprināt KPL – kas netiek darīts ar likumprojekta - „Grozījumi Kriminālprocesa likumā”, kuriem jāstājas spēkā 2015. gada 16.novembrī, palīdzību.³⁶

Personu nevēlēšanās tikt atzītai par cietušo ir vērā ņemama problēma, jo tieši cietušais bieži krimināllietā ir neaizstājams kā svarīgs informācijas avots, un vairākumā gadījumu cietušā piedalīšanās ir nepieciešama, lai varētu pierādīt apsūdzību. Tāpēc ar cietušā aktīvāku piedalīšanos izmeklēšanas darbībās tiktu nodrošināta ne tikai pilnīgāka, vispusīgāka lietas izmeklēšana, bet arī nodrošināta cietušā tiesību un likumisko interešu aizsardzība, turklāt, piedaloties izmeklēšanas

³⁴ Bergmanis A. Cietušā tiesību realizācija kriminālprocesā un kriminālvajāšanas problēmas. Jurista Vārds, 2008, 4.novembris, Nr.42. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/183066-bcietusa-tiesibu-realizacijab-kriminalprocesa-un-kriminalvajasanas-problemas/> [aplūkots: 2015.gada 20.martā]

³⁵ Meikališa A. Jaunas vēsmas cietušo aizsardzībā – EP direktīva par cietušo tiesību minimālajiem standartiem un tās iespējamā ietekme uz kriminālprocesu Latvijā. Grām.: Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade – kā rast pareizo līdzsvaru. Latvijas Universitātes 71. konferences rakstu krājums. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2013. Pieejams: http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Juristu-konf-71_2013_.pdf [aplūkots 2015.gada 20.martā]

³⁶ Likumprojekts „Grozījumi kriminālprocesa likumā” 2014.gada 31.oktobris. Pieejams: https://www.tm.gov.lv/files/11_MjAxNC9TYWItYmFzIGZEq2R6ZGFsKtiYSAwMzExMjAxNC9UTUxpa18zMTEwMTRfS1BMLmRvYw/2014/Sab-bas%20%C4%ABdzdal%C4%ABba%2003112014/TMLik_311014_KPL.doc [aplūkots 2015. gada 20.martā]

darbībās, cietušais pats personīgi varētu pārliecināties, kā krimināllietas izmeklēšana virzās uz priekšu, un līdz ar to palielinātos uzticība tiesībsardzības institūcijām.³⁷

KPL 318. panta 1. daļas 3. punktā, starp pirmstiesas procesā pieņemamajiem lēmumiem, ietverts lēmums par personas atzīšanu par cietušo. KPK laikā neņēma vērā personas vēlmi vai piekrišanu tikt atzītai par cietušo, KPK 100. pants noteica, ka par cietušo atzīstama fiziskā vai juridiskā persona, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts morāls, fizisks vai mantisks kaitējums. Šāds lēmums tika pieņemts neatkarīgi no tā, vai persona tam piekrita vai nepiekrita, iespējams pat pret viņas gribu. Ikvienā krimināllietā, kur pēc objektīvām pazīmēm bija saskatāms fakts, ka kāda persona cietusi no noziedzīga nodarījuma, šī persona tika atzīta par cietušo.³⁸ Ņemot vērā tagadējā KPL noteikumus, būtiski jāapsver ieņemt vai neieņemt cietušā procesuālo stāvokli, rēķinoties ar to, ka tikai tāda noziedzīgā nodarījumā cietusī persona, kura par cietušo atzīta ar lēmumu, var ieņemt aktīvu pozīciju kriminālprocesā, tai skaitā iegūt tiesības savas procesuālās kompetences robežās tikt informētai par procesa gaitu, ietekmēt to – izteikt savu neapmierinātību ar notiekošo u.c.³⁹

Kad cietusi ir pilngadīga persona, jautājums par izvēli būt vai nebūt par cietušo nav procesuāli sarežģīts. Bet tā kā nepilngadīgie ir īpaši aizsargājamas personas, šī situācija gan morāli, gan sociāli, gan juridiski kļūst sarežģīta.⁴⁰ Autoresprāt, ietekmējoties no KPK regulējuma, KPL būtu ietveramas normas, kas atļautu bez nepilngadīgā cietušā piekrišanas viņu atzīt par cietušo, jo tieši tā nepilngadīgais cietušais varētu maksimāli realizēt savas tiesības un aizskartās intereses. Nepilngadīgajiem cietušajiem ir svarīga dažāda veida speciālistu, pieaugušo palīdzība, atbalsts, ko grūti ir viņam sniegt, ja viņš nepiedalās procesā. Gan psihologa, gan zinošu pieaugušo atbalsts ir svarīgs bērna attīstībai un iepriekšējā stāvokļa atjaunošanai, tas apstiprina nepieciešamību nepilngadīgos cietušos atzīt par cietušajiem kriminālprocesā bez viņu piekrišanas.

KPL nav minētas normas, kuras ietvertu cietušā tiesības atteikties no sava statusa. Pieņemams, ka tas ir tādēļ, ka viņam aktīvi procesā jāpiedalās tikai tad, ja viņš to vēlas. visa procesa gaitā var izmantot procesuālās tiesības tikai un vienīgi no personas brīvas gribas,⁴¹ no kā

³⁷ Zīle J. Cietušā tiesību nodrošinājuma kriminālprocesuālās problēmas. Grām.: Zinātniski praktiskā konference. Latvijas Kriminālprocesa likuma piemērošanas pirmā gada problēmas. Rīga: LPA, 2006, 248.lpp.

³⁸ Litvins G. Cietušā tiesības uz juridisko palīdzību Latvijas kriminālprocesā. Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, 2013. Pieejams: http://providus.lv/upload_file/Publikācijas/Kriminalt/Zinojums_LV.pdf [aplūkots 2015. gada 6.aprīlī]

³⁹ Strada-Rozenberga K. Cietušais un tā tiesības kriminālprocesā. Jurista Vārds, 2008. 4.novembris, Nr.42. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/183062-bcietusais-un-ta-tiesibas-kriminalprocesab/> [aplūkots: 2015.gada 20.martā]

⁴⁰ Strada-Rozenberga K. Nepilngadīgā, kuram ar noziedzīgu nodarījumu nodarīts kaitējums, statuss kriminālprocesā. Grām.: Kriminālprocess. Raksti 2005-2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 374.lpp.

⁴¹ Jelgavas tiesas 2014.gada 2.decembra spriedums lietā Nr. 11221088414 Pieejams: <http://tiesas.lv/nolemumi/pdf/198246.pdf> [aplūkots 2015.gada 7.aprīlī]

izriet, ka cietušajam nav būtiska tiesība atkāpties no cietušā statusa. No otras puses, cietušajam ir obligāti jāpilda KPL 103. panta 2. daļas pienākums – ierasties, ja viņu aicina saistībā ar nepieciešamību piedalīties izmeklēšanas darbībās un ja cietušais to nevēlas, atteikties viņš vairs nevar, jo ir izteici savu brīvo gribu – tikt atzītam par cietušo.

KPL 96. panta 5. daļā regulēts, ka, ja cietušais miris pēc tiesas izmeklēšanas uzsākšanas pirmās instances tiesā vai laikā, kad lieta tiek izskatīta apelācijas instances tiesā, un tiesai ir pieteikts KPL 95. panta 3. daļā minētās personas (pārdzīvojušais laulātais, kāds no mirušā augšupējiem vai lejupējiem radniekiem, adoptētājs, pirmās pakāpes sānu līnijas radnieks) lūgums, tiesa var atzīt šo personu par cietušo. Saskaņā ar KPL 96. panta 4. daļu tiesas lēmumu ieraksta protokolā, un tas nav pārsūdzams. Šādā gadījumā iztiesāšanu nesāk no jauna, bet cietušajam pēc viņa pieteikuma ir tiesības iepazīties ar krimināllietas materiāliem un tiesas sēdes protokolu. Senāts ir atzinis, ka nav tā, ka par cietušo jāatzīst tikai kāda viena no KPL 95. panta 3. daļā minētajām personām, tāpat var atzīt vairākas personas.⁴²

Atzīstot cietušo kriminālprocesā, nav pieļaujams KPL 95. panta 1. daļu interpretēt pārmērīgi plaši. Šādu viedokli pauž prokurore V. Soldatova, kura uzstāj, ka, tikai gramatiski interpretējot KPL 95. panta 1. daļu, tā pieļauj jebkuras personas atzīšanu par cietušo, ja tai ir radīts kaitējums, bet praksē par cietušajiem var atzīt tikai tās personas, kuras tieši ir cietušas no noziedzīgā nodarījuma, pret kurām noziedzīgais nodarījums ir tieši vērst.⁴³ Pretējs viedoklis ir, ka KPL 95. panta 1. daļā nav minēts vārdu savienojums „no noziedzīgā nodarījuma tieši cietusī persona”, tādēļ varētu secināt, ka tomēr šī norma tulkojama gramatiski, lai jebkura cietusī persona varētu pieteikties atzīšanai par cietušo. Turpretī, tulkojot šo normu teleoloģiski, pēc tās jēgas un mērķa, autore piekrīt prokurores V. Soldatova viedoklim, ka par cietušo var atzīt tikai personu, kas tieši cietusi no noziedzīga nodarījuma, jo tieši šī persona ir ieinteresēta lietā, un kurai ir pretenzijas par notikušo, kuras tiesības ir aizskartas, kura par notikušo var liecināt, nevis tikai kura pastarpināti ir cietusi.

⁴² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2013.gada 18.decembra lēmums lietā SKK – 514/2013 Pieejams: at.gov.lv/files/files/skk-514-13.doc [aplūkots 2015.gada 6.aprīlī]

⁴³ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģijas 2014.gada 21.maija spriedums lietā Nr. 11520013712 Pieejams: <http://tiesas.lv/nolemumi/pdf/178651.pdf> [aplūkots 2015.gada 6.aprīlī]

2. NEPILNGADĪGĀ CIETUŠĀ STATUSS

2.1. Nepilngadīgā cietušā tiesības un garantijas

Personas vecumā līdz astoņpadsmit gadiem kriminālajā tiesvedības sistēmā neatkarīgi no sava procesuālā statusa – liecinieki, apsūdzētie, tiesājamie vai cietušie – ir bērni ar atbilstošu nepietiekamu sociālo pieredzi, jaunības maksimālismu, nenoturīgām ievirzēm un orientāciju. Tieši ar vecumu saistītie faktori un arī pusaudžu psihofizioloģiskās īpatnības nosaka to, ka bērni izdara noziedzīgus nodarījumus vai arī kļūst par noziegumu upuriem, cietušajiem.⁴⁴ Šo iemeslu dēļ, analizējot nepilngadīgā cietušā statusu, ir svarīgi izprast, ka nepilngadīgais cietušais ir īpaši aizsargājama persona. Likumprojekts „Grozījumi Kriminālprocesa likumā”, kam jāstājas spēkā 2015. gada 16.novembrī, KPL paredzēs 96. pantu, kur kā viens no īpaši aizsargājamiem cietušajiem tiek uzskaitīts nepilngadīgais.⁴⁵ Cietušajiem ir nepieciešams gan izprast savas tiesības, gan pienākumus, protams, arī atbildību, lai panāktu savu tiesību un interešu pilnīgāku aizsardzību.

Arī noziedzīgos nodarījumos faktiski cietušajam pastāv vairākas tiesības un procesuālās garantijas, piemēram, tiesības iesniegt pieteikumu par kriminālprocesa uzsākšanu, tiesības lūgt procesuālo aizsardzību, tiesības tikt informētam par tiesībām tikt atzītam par cietušo, tiesības izlemt – lūgt vai nelūgt atzīt par cietušo kriminālprocesā, piespiedu līdzekļu piemērošanas liegums pret nepilngadīgajām noziedzīgā nodarījumā cietušajām personām un tml.⁴⁶, bet šajā darbā autore pievērsīsies tieši cietušā vispārīgajām tiesībām, izņēmumiem, kas tieši attiecas uz nepilngadīgajām personām, kad tās kriminālprocesā jau ir atzītas par cietušajiem.

Lai garantētu cietušā tiesību īstenošanu ES, ieviešanai tika pieņemta Direktīva 2012/29/ES, kurā noteiktas garantijas kādas jāievēro dažādām personām, lai cietušā tiesības tiktu atbilstoši ievērotas:

- 1) pret cietušajiem jāizturas ar cieņu, un policija, prokurori un tiesneši tiek apmācīti ar tiem atbilstoši apieties;
- 2) cietušajiem jāsaņem informāciju par savām tiesībām un savu lietu viņiem saprotamā veidā;
- 3) jāpastāv cietušo aizsardzībai;

⁴⁴ Vilks A. Nepilngadīgo – cietušo noziedzīgos nodarījumos kriminoloģiskās problēmas. Grām.: Starptautiskā zinātniski praktiskā konference. Nepilngadīgo drošība un tiesību aizsardzība. Rīga: LPA, 2008, 202.lpp.

⁴⁵ Likumprojekts „Grozījumi kriminālprocesa likumā” 2014.gada 31.oktobris. Pieejams: https://www.tm.gov.lv/files/11_MjAxNC9TYWItYmFzIGZEq2R6ZGFsKtiYSAwMzExMjAxNC9UTUxpa18zMTEwMTRfS1BMLmRvYw/2014/Sab-bas%20l%C4%ABdzdal%C4%ABba%2003112014/TMLik_311014_KPL.doc [aplūkots 2015. gada 7.aprīlī]

⁴⁶ Strada-Rozenberga K. Cietušais un tā tiesības kriminālprocesā. Jurista Vārds, 2008. 4.novembris, Nr.42. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/183062-bcietusais-un-ta-tiesibas-kriminalprocesab/> [aplūkots: 2015.gada 7.aprīlī]

- 4) jānodrošina cietušajam iespēju piedalīties kriminālprocesā, ja viņam ir šāda vēlme, un jāpalīdz apmeklēt tiesas sēdes;
- 5) jāparedz īpaši aizsargājamas cietušās personas – piemēram, bērni, izvarošanas upuri, personas ar invaliditāti;
- 6) jāaizsargā cietušie izmeklēšanas un iztiesāšanas laikā.⁴⁷

Kā jau iepriekš darbā minēts, KPL un citos tiesību aktos paredzētās tiesības ir jānodrošina gan faktiski cietušajām personām, gan procesuāli nostiprinātajām, jo direktīvas mērķis ir atjaunot cietušā tiesības, neaprobežojoties tikai ar daļu no cietušajiem. Šāds cietušo tiesību nodrošinājums ir saistāms ar finanšu ieguldījumiem no valsts, jo cietušie būs jāatbalsta arī ārpus kriminālprocesa ietvariem.

Lai realizētu cietušā tiesības, jāņem vērā katra nepilngadīgā individuālā situācija – viņa vecums, dzimums, nespēja, brieduma stāvoklis, pilnībā jārespektē viņa fiziskās, mentālās, un morālās spējas. Lai nodrošinātu nepilngadīgo cietušo tiesību garantēšanu kriminālprocesā, tajā ir jāpiedalās piemēroti trenētiem, izglītotiem un informētiem profesionāļiem, kuri apzinās, ka saskarsmei ar bērniem jāizmanto speciālas metodes, jāizturas ar iekļūtu un saprotošu pieeju, lai aizsargātu bērnus un procesa rezultāts būtu efektīvs un drošs nepilngadīgajiem cietušajiem.⁴⁸ Tikai ievērojot visus kriminālprocesā nepieciešamos izņēmumus, vispārīgos nepilngadīgā cietušā tiesību principus var panākt mērķi – aizsargāt bērnu, kad viņš ir nonācis nevēlamā un neierastā pozīcijā – kā cietušais kriminālprocesā.

KPL ir noteiktas dažādas cietušo tiesības, un attiecībā uz nepilngadīgo cietušo ir saskatāmi dažādi izņēmumi, lai nodrošinātu viņu aizsardzību. Nepilngadīgais cietušais savas tiesības, ja viņš ir sasniedzis piecpadsmit gadu vecumu, izmanto kopā ar pārstāvi, savukārt pārējos gadījumos pārstāvim ir visas cietušā tiesības.

KPL 97. pantā ietvertie cietušā tiesību vispārīgie principi ir attiecināmi arī uz nepilngadīgo cietušo. Kā pirmās no tiesībām ir apskatāmas cietušā tiesības pieteikt kaitējuma apmēru un izmantot savas procesuālās tiesības morālas un materiālas kompensācijas gūšanai, ņemot vērā viņam nodarīto morālo aizskārumu – KPL 97. panta 1. daļa. Vispirms jāapzinās, ka Latvijā pastāv trīs veidu kompensācijas:

⁴⁷ Meikališa A. Jaunas vēsmas cietušo aizsardzībā – EP direktīva par cietušo tiesību minimālajiem standartiem un tās iespējamā ietekme uz kriminālprocesu Latvijā. Grām.: Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade – kā rast pareizo līdzsvaru. Latvijas Universitātes 71. konferences rakstu krājums. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2013. Pieejams: http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Juristu-konf-71_2013_.pdf [aplūkots 2015.gada 8.aprīlī]

⁴⁸ ECOSOC resolution 2005/20 of July 2005. Guidelines on justice in matters involving child victims and witnesses of crime. Pieejams: http://www.un.org/en/pseataaskforce/docs/guidelines_on_justice_in_matters_involving_child_victims_and.pdf [aplūkots: 2015.gada 8.aprīlī]

- 1) KPL ietvertā tiesība uz kompensācijas gūšanu;
- 2) CPL ietvertā tiesība prasīt kompensāciju;
- 3) valsts kompensācija;

Lai atrisinātu ar noziedzīgu nodarījumu radītā kaitējuma atlīdzināšanas jautājumus, KPL ir paredzēta 25. nodaļa. KPL 350. panta 1. daļā ir noteikts, ka kompensācija ir naudas izteiksmē noteikta samaksa, ko persona, kura ar noziedzīgu nodarījumu radījusi kaitējumu, samaksā cietušajam kā gandarījumu par morālo aizskārumu, fiziskajām ciešanām un mantisko zaudējumu. KPK darbības laikā procesuālais institūts, kas veltīts ar noziedzīgu nodarījumu radītā kaitējuma atlīdzībai, bija civilprasība kriminālprocesā, bet KPL šāda institūta vairs nav. KPL 350. panta 2. daļa nosaka, ka kompensācija ir uzskatāma par krimināltiesisko attiecību noregulējuma elementu un tā izmaksājama vai nu brīvprātīgi vai uz tiesas nolēmuma pamata. Kompensācijas saņemšana uzskatāma par cietušā tiesībām, tāpēc tikai viņš var izlemt vai vēlas, vai nevēlas saņemt kompensāciju. Ja tāda vēlme ir, cietušajam jāiesniedz kompensācijas pieteikums, saskaņā ar KPL 351. pantu.⁴⁹ Turklāt materiālo zaudējumu atlīdzības nodrošināšana ir viens no pirmstiesas izmeklēšanas vispārīgiem noteikumiem, tādēļ procesa virzītājam, veicot pirmstiesas izmeklēšanu, vienlaikus ar patiesības noskaidrošanu lietā ir jā rūpējas un jāveic viss nepieciešamais darbs, lai nodrošinātu cietušajiem materiālo zaudējumu atlīdzību, kā arī lai nodrošinātu sprieduma izpildi.⁵⁰ Šāds uzskats pastāvēja vēl pirms KPL stāšanās spēkā, bet tagad tas ir nostiprināts KPL 29. pantā, kur teikts, ka izmeklētāja kā procesa virzītāja viens no pienākumiem ir veikt visus KPL paredzētos pasākumus kaitējuma atlīdzināšanas nodrošināšanai, no kā var secināt, ka kompensācijas gūšana ir cietušā tiesības, kuru realizācijā nepiedalās viņš viens pats, jo īpaši nepilngadīgais cietušais.

2006. gada 20. jūnijā stājās spēkā likums „Par valsts kompensāciju cietušajiem” (turpmāk – likums PVKC), kura 1. pantā ir noteikts, ka šī likuma mērķis ir nodrošināt fiziskajai personai, kura KPL noteiktajā kārtībā ir atzīta par cietušo, tiesības saņemt valsts kompensāciju par tīša noziedzīga nodarījuma rezultātā radīto kaitējumu (morālo aizskārumu, fiziskajām ciešanām vai mantisko zaudējumu).⁵¹ Atbilstoši šī likuma 2. panta 2. daļai, ja cietušais pieprasa vai tam tiek izmaksāta valsts kompensācija, tas neierobežo cietušā tiesības pieprasīt kompensāciju saskaņā ar KPL un CPL.

⁴⁹ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Procesuālie termiņi, dokumenti un mantiskie jautājumi. Grām.: Kriminālprocess. Raksti 2005-2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 173., 174.lpp.

⁵⁰ Meikališa Ā. Pirmstiesas izmeklēšana. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2001, 23.lpp.

⁵¹ Likums „Par valsts kompensāciju cietušajiem”: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2006.gada 6.jūnijs, Nr.87 (3455).

Analizējot tiesību uz kompensāciju īpatnības attiecībā tieši uz nepilngadīgajiem cietušajiem, tās ir saskatāmas tikai likuma PVKC 7. panta 2. daļas 2. punktā, kur noteikts izmaksājamais kompensācijas apmērs, kas ir 70 % no 5 minimālajām mēneša darba algām, ja aizskarta nepilngadīgā cietušā tikumība vai dzimumneaizskaramība.

Likuma PVKC 3. panta 4. daļā noteikts, ka tiesības uz valsts kompensāciju cietušajiem ir ierobežotas ar vairākiem nosacījumiem, t. b., piemēram, ja tīša noziedzīga nodarījuma rezultātā iestājusies personas nāve vai cietušajam nodarīti smagi vai vidēja smaguma miesas bojājumi, aizskarta cietušā tikumība vai dzimumneaizskaramība, cietušais ir cilvēku tirdzniecības upuris vai cietušais inficēts ar cilvēka imūndeficīta vīrusu – B vai C hepatītu.

Likuma PVKC 3. panta 2. daļā regulēts, ka cietušajam ir tiesības uz valsts kompensāciju neatkarīgi no tā, vai kriminālprocesa ietvaros ir vai nav noskaidrots noziedzīga nodarījuma izdarītājs vai viņa līdzdalībnieks, kā arī tad, ja vainīgā persona ir noskaidrota, bet nav saukta pie kriminālatbildības, piemēram, nepieskaitāmības dēļ vai sakarā ar to, ka nav sasniegusi kriminālatbildības vecumu. Viens no biežākajiem iemesliem, kāpēc noziedzīgos nodarījumos cietušajiem tiek atteikta kompensācija, ir nokavētais pieteikuma iesniegšanas termiņš. Likumā noteikts, ka pieteikums iesniedzams gada laikā, taču bieži procesa virzītāji neinformē cietušo par viņa tiesībām pieprasīt kompensāciju. Salīdzinājumā ar citām ES dalībvalstīm viens gads ir visīsākais termiņš. Ņemot vērā valsts kompensācijas institūta neseno vēsturi, būtu ieteicams šo pieteikšanās termiņu pagarināt līdz diviem vai trim gadiem. Viens no veidiem kā vairot cietušā informētību ir aktīvāka informēšanas kampaņa, izvietojot bukletus slimnīcu neatliekamās palīdzības uzgaidāmajās telpās visā Latvijā, krīžu centros, bāriņtiesās, reģionālajās bibliotēkās, visās policijas un probācijas daļās.⁵²

likums PVKC 7. panta 1. daļā ir noteikts, ka maksimālais apmērs kādu personai var kompensēt ir piecas minimālās mēnešalgas. Piemēram, Igaunijā 2012. gadā vidējais kompensācijas apmērs, kāds izmaksāts vienam cietušajam, bija apmēram 2000 eiro, bet Latvijā maksimālais apmērs ir 1800 eiro, kas tiek izmaksāts ļoti reti.⁵³ Valsts kompensācijas nodrošināšana ir saistīta ar valsts finansiālo stāvokli, bet valdībai, veidojot budžeta plānu, nāksies piespiest atrast līdzekļus gan valsts kompensācijai, gan ārpus kriminālprocesuālajai cietušo aprūpei, jo to paredz Direktīva 2012/29/ES.

⁵² Dzenovska I., Judins A., Zavackis A. Noziedzīgos nodarījumos cietušo vajadzību nodrošinājums: atbalsts viktimizācijas prevencijai Latvijā. Pētījuma kopsavilkums. Pieejams:

http://jpa.gov.lv/uploads/filedir/noziedzgosnodarjumoscietuvajadzgunodroinjums_pk.pdf [aplūkots: 2015. gada 5. aprīlī]

⁵³ Turpat.

Noziegumos cietušajiem ES jābūt tiesībām uz taisnīgu un samērīgu kompensāciju par nodarītajiem kaitējumiem neatkarīgi no tā, kurā Eiropas Kopienas vietā noziegums izdarīts.⁵⁴ Šim nolūkam līdz 2015. gada novembrim Latvijā jāievieš Direktīva 2012/29/ES ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus.

Valsts kompensācijas pieprasījumu Juridiskās palīdzības administrācijai iesniedz gada laikā pēc dienas, kad persona atzīta par cietušo vai ir uzzinājusi par faktiem, kas šai personai dod tiesības to darīt.⁵⁵ 2014. gadā ir vērojams diez gan pozitīvs skaits lietu, kad Juridiskās palīdzības administrācija apstiprinājusi kompensācijas pieteikumus – no 655 tikai 49 atteikumi.⁵⁶

Zviedrijā bērni ir ietverti Zviedrijas kriminālo traumu kompensācijas likumā – nošķirtā cietušo grupā kā īpaši aizsargājami, it īpaši ja bērns ir piespiests būt par liecinieku vardarbībai.⁵⁷ Šādā veidā tiek pievērsta uzmanība bērnu labklājības nodrošināšanas svarīgumam, veselīga garīgā un fiziskā stāvokļa atjaunošanai. Ir uzskatāms, ka bērni, kuri ir piedzīvojuši smagu vardarbību ģimenē, ne tikai pret viņiem tieši, bet arī pret ģimenes locekļiem, būtu uzskatāmi par cietušajiem, jo šāda veida vardarbība ir psiholoģisks trieciens. Tā kā Zviedrijā par cietušo atzīst personas, pret kurām tiek izdarītas kriminālas darbības vai kuras ir aizskartas no tām vai cietušas zaudējumus caur šīm kriminālajām darbībām,⁵⁸ tad cietušo loks ir plašāks, it īpaši, jo ir uzskatāms, ka bērni cieš no psiholoģiskās vardarbības, piemēram, kad redz vai arī dzird, kad ģimenes locekļi savā starpā nesatiek, visbīstamāk – kad fiziski kādu ietekmē, un tas diemžēl ietekmē arī ģimenē dzīvojošo, ne tieši cietušo bērnu. Tādēļ šādiem bērniem būtu nepieciešams atbalsts arī kompensācijas veidā.

Autoresprāt, kompensācijas nodrošināšana nav svarīgākais līdzeklis kā atjaunot personas iepriekšējo stāvokli. Tas var būt labs palīgs, naudas līdzekļi var noderēt daudzos aspektos, bet svarīgāk ir atjaunot nepilngadīgā cietušā psiholoģisko un garīgo līdzsvaru, normālu iekļaušanos sabiedrībā. Lai panāktu šos mērķus, nepieciešams sadarboties valsts iestādēm ar nevalstiskām bezpeļņas organizācijām, brīvprātīgajiem, jo tikai kopīgiem spēkiem var sasniegt bērnu labklājību, un, ja tāda ir sasniegta, tad visas sabiedrības labklājības līmenis ilgtermiņā pozitīvi palielināsies.

⁵⁴ Padomes direktīva 2004/80/EK Par kompensāciju noziegumos cietušajiem. Pieejams:

http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/pdf/oj_l261_20040806_lv.pdf [aplūkots 2015. gada 5. aprīlī]

⁵⁵ Likums „Par valsts kompensāciju cietušajiem”: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2006. gada 6. jūnijs, Nr.87 (3455).

⁵⁶ Juridiskās palīdzības administrācijas 2014. gada statistika – Valsts kompensācijas cietušajiem. Pieejams:

<http://www.jpa.gov.lv/2014gads/> [aplūkots 2015. gada 6. aprīlī]

⁵⁷ Dzenovska I., Kronberga I., Litvins G., Sile S. Development of compensation mechanisms in Latvia. PROVIDUS, 2013.

Pieejams: http://providus.lv/upload_file/Projekti/Kriminalitesibas/kopsavilkums_PROVIDUS_eng.pdf [aplūkots 2015. gada 6. aprīlī]

⁵⁸ The crime victim compensation and support authority, Sweden, Brottsoffermyndigheten, 2006. Pieejams:

<http://www.legislationline.org/documents/id/3921> [aplūkots 2015. gada 6. aprīlī]

KPL 97. panta 2. daļā ir noregulēts, ka visas cietušā tiesības viņš var īstenot tikai tajā kriminālprocesa daļā, kura tieši attiecas uz noziedzīgo nodarījumu, ar kuru viņam nodarīts kaitējums. Piemēram, ja ir apvienotas lietas, tad neatkarīgi no tā, ka cietušajam liekas, ka viss process ir attiecināms uz viņu, nedrīkst savas tiesības īstenot jebkurā kriminālprocesa daļā, t.b., iesniegt pieteikumus, lūgumus cita cietušā interesēs, kas neattiecas uz viņu. Šis princips darbojas gan gadījumos, kad ir divi vai vairāki cietušie vienā krimināllietā, gan arī, kad ir viens, jo var būt situācija, kad lietas ir tikušas apvienotas, bet pieteicies ir tikai viens cietušais, bet jebkurā gadījumā cietušajam savas tiesības izmantot ir ļauts kriminālprocesa konkrētā brīdī, kad tiek skatīts jautājums par viņam nodarīto kaitējumu.

KPL 97. panta 3. daļa nosaka, ka visās kriminālprocesa stadijās un visos tā veidos cietušajam ir tiesības piedalīties kriminālprocesā, lietojot valodu, kuru viņš prot, ja nepieciešams, bez atlīdzības izmantojot tulka palīdzību, kā arī tiesības neliecināt pret sevi un saviem tuviniekiem. KPL 11. panta 2. daļā ir noteikts, ka personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, cietušajam un viņa pārstāvim, lieciniekam, speciālistam, ekspertam, revidentam, kā arī citām personām, kuras procesa virzītājs iesaistījis kriminālprocesā, ja tās neprot valsts valodu, procesuālo darbību veikšanas laikā ir tiesības lietot valodu, kuru šīs personas prot, un bez atlīdzības izmantot tulka palīdzību. Šīs tiesības cietušajiem, un jo īpaši nepilngadīgajiem cietušajiem, ir svarīgas divu iemeslu dēļ – lai šīs personas atbilstoši kriminālprocesa mērķim palīdzētu izspriest lietu un veikt kriminālprocesuālās darbības, piemēram, sniegt liecības, kā arī, lai cietušais varētu justies pēc iespējas komfortablāk, atbilstoši savām interesēm. Attiecībā uz KPL mērķi, KPL 97. panta 2. daļā ietvertās cietušā tiesības nodrošina, lai krimināllikuma normas tiktu nodrošinātas pēc iespējas efektīvāk, jo, lai nonāktu līdz krimināltiesisko attiecību taisnīgam noregulējumam, jāveic dažādas procesuālās darbības, un, ja tiek ievērotas kriminālprocesā iesaistīto personu procesuālās tiesības, pieņemams, ka KPL mērķis būtu sasniedzams. KPL mērķis attiecībā uz nepilngadīgo cietušo ir ne tikai nepieciešamība aizsargāt nepilngadīgā cietušā intereses kriminālprocesā, bet arī nepieciešamība veikt konkrētus pasākumus, lai palīdzētu nepilngadīgajiem cietušajiem, piemēram, sniedzot liecības. Cietušajam, lai maksimāli precīzi atspoguļotu notikušo un palīdzētu pirmstiesas procesa veikšanu nodrošināt pēc iespējas kvalitatīvāk, un lai pierādījumus apliecinātie fakti būtu patiesi un procesa virzītājs tos varētu nekļūdīgi uztvert, neapšaubāmi ir jālieto valoda, kuru viņš pārvalda vislabāk, visprecīzāk. Tas ir KPL mērķa sasniegšanai nepieciešams faktors. Otrs aspekts valodas principam ir cietušā intereses, piemēram, situācijā, kad, ja nav piešķirts tulks, cietušais neizprot viņam uzdotos jautājumus, bet uztraukuma, nepierastās situācijas un īpašā stāvokļa dēļ netika lūgta tulka

palīdzība. Šādā situācijā paviršas procesa virzītāja darbības dēļ var tikt neatspoguļoti svarīgākie pierādāmie fakti, apstākļi, vai tie atspoguļoti neprecīzi. Gan kriminālprocesa interesēs, gan cietušā interesēs ir, lai valodas princips tiktu ievērots un tulka palīdzība tiktu lūgta visos gadījumos, kad tas kaut minimāli ir nepieciešams.

Cietušajam, kā noteikts KPL 97. panta 3. daļas nobeigumā, ir tiesības neliecināt pret sevi un saviem tuviniekiem. Atbilstoši KPL 12. panta 5. daļai tuvinieki ir saderinātais, laulātais, vecāki, vecvecāki, bērni, mazbērni, brāļi un masas, kā arī tās personas, ar kuru attiecīgā fiziskā persona dzīvo kopā un ar kuru tai ir kopīga (nedalīta) saimniecība. KPK 55. panta 1. daļā bija noteikts, ka cietušais varēja neliecināt pret sevi un saviem ģimenes locekļiem,⁵⁹ KPL ir mūsdienīgāks, pieļaujot situāciju, ka ne tikai ar ģimenes locekļiem var būt kopīga saimniecība, tādēļ šobrīd pastāvošais regulējums ir plašāks un atbilstošāks cietušā interesēm. Šis apstāklis, ka nepilngadīgais cietušais var neliecināt pret saviem tuviniekiem var būt izšķirošs, lai netiktu atklāti patiesie lietas apstākļi un fakti. Piemēram, situācijā, kad pret bērnu tiek izdarīts noziedzīgs nodarījums, ko paveic viņa māte vai tēvs, ļoti daudzos gadījumos bērns nevēlēsies liecināt pret saviem vecākiem, kā situācijās, kad bērns ir tiešs noziedzīga nodarījuma upuris vai kad, piemēram, tēvs fiziski ietekmē māti, un bērns no tā emocionāli cieš.

Lai izskatītu lietu, nepieciešams kriminālprocesu veikt precīzi, šajā gadījumā – liecības uztvert nepastarpināti, tieši no cietušā. Tā kā ievērojams skaits likumpārkāpumu, no kuriem bērni cieš, notiek tieši ģimenē, bāriņtiesas rīcībā ir līdzekļi šādu situāciju novēršanai – vardarbības vai aprūpes trūkuma izskaušana. Bāriņtiesa ir tiesīga atņemt vecākiem bērna aprūpes tiesības, ja tiek konstatēta vecāku vardarbība pret bērnu vai ir pamatotas aizdomas par vardarbību pret bērnu. Piemēram, 2011. gadā 1961 vecākiem tika atņemtas aprūpes tiesības, no tiem 186 tika atņemtas aprūpes tiesības, jo tika konstatēta vecāku vardarbība, bet tikai par 127 no visiem gadījumiem bāriņtiesa ziņoja izmeklēšanas iestādēm.⁶⁰ Ja tik mazs skaits pieteikumu nonāk līdz izmeklēšanas iestādēm, tas nozīmē, ka bāriņtiesa lielā daļā gadījumu atņem bērnu aprūpes tiesības vecākiem, arī ja ir aizdomas par vardarbību ģimenē. To ietekmē arī tas, ka bērni, lai gan cieš no vardarbības, bāriņtiesas darbiniekiem nevēlas atklāt pilnībā visus apstākļus, jo ģimene ir tā vide, ko viņi vislabāk pazīst. It īpaši gados jaunāki bērni nesaprot, ka varētu arī būt labākas attiecības ģimenē, vai arī paši bērni jūtas vainīgi un apmulsuši, kad tiek izprašāti. Bērni, liecinot izmeklēšanas

⁵⁹ Latvijas Kriminālprocesa kodekss. Konsolidētā versija. Augstākā Padome, 1961.gada 1.aprīlis.

⁶⁰ Bērnu noziedzības novēršanas un bērnu aizsardzības pret noziedzīgu nodarījumu pamatnostādnes 2013.–2019.gadam Pieejams: http://www.iem.gov.lv/files/text/IeMPamn_100113_berni.doc [aplūkots 2015.gada 7.aprīlī]

iestāžu darbiniekiem, izjūt tās pašas sajūtas un nesniedz pietiekamas liecības, un KPL neparedz mehānismu, kas piespiestu viņus to darīt.

ES pamattiesību hartas 7. pants, kurš nosaka privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību,⁶¹ kas nostiprināts arī Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8. pantā, kas ir nostiprināts KPL 97. panta 3. daļā, ir pretrunā bērnu interesēm. BTAL 24. pantā nostiprināti vecāku pienākumi pret bērniem, kuru nepildīšanu visbiežāk var atklāt, ja cietušais bērns kādam par to pastāsta, sūdzas. Autoresprāt, situācijās, kad no vardarbības cieš nepilngadīgie, ģimenes dzīves neaizskaramība nav primārāka par bērna interesēm.

Personības īpatnības un psihiski emocionālais stāvoklis nosaka – vai cietušais būs spējīgs liecināt, kāda būs šī liecība. Ja cietušais nespēj liecināt, reizēm zūd jebkāda iespēja pierādīt noziedzīgo nodarījumu vai atklāt vainīgo. Izmeklēšanas darbībām jābūt organizētām tā, lai tās veicinātu cietušā spējas sniegt patiesu un iespējami pilnīgu informāciju, lai cietušais neatkarīgi no vecuma, intelektuālās attīstības, atkarības no vardarbīgās personas un citiem apstākļiem kļūst par vērtīgu sadarbības partneri nozieguma izmeklēšanā un novērtēšanā.⁶²

Ar 2015. gada 29. janvāra grozījumiem KPL 25. februārī stājās spēkā 97. panta 3¹. daļa, kura ieviesa kriminālprocesā jaunu institūtu – Eiropas aizsardzības rīkojuma piemērošanas iespējamība. Cietušajam, viņa aizgādņim vai aizbildnim visās kriminālprocesa stadijās un visos tā veidos ir tiesības lūgt, lai tiek pieņemts Eiropas aizsardzības rīkojums, ja pastāv KPL noteiktais Eiropas aizsardzības rīkojuma pamats. KPL 906. pants nosaka, ka Eiropas aizsardzības rīkojums ir ES dalībvalsts kompetentās iestādes pieņemts lēmums veikt aizsardzības pasākumu, lai nodrošinātu cietušā vai liecinieka aizsardzību no aizdomās turētā, apsūdzētā vai notiesātā noziedzīgas darbības, kas var apdraudēt viņa dzīvību, fizisko vai psiholoģisko neaizskaramību, cieņu, personas brīvību vai dzimumneaizskaramību, neatkarīgi no cietušā vai liecinieka atrašanās vietas ES. Šādas izmaiņas KPL tika veiktas, lai nodrošinātu vienotu mehānismu cietušo personu aizsardzībai ES, jo ir svarīgi, lai vienā tiesiskuma telpā aizsardzība, ko fiziskai personai nodrošina vienā dalībvalstī, saglabātos un turpinātos jebkurā citā dalībvalstī, uz kuru persona pārvietojas.⁶³

⁶¹ Eiropas Savienības Pamattiesību harta. Pieejams: <http://cilvektiesibas.org.lv/lv/database/eiropas-savienibas-pamattiesibu-harta-2007c-f30301/> [aplūkots: 2015. gada 7. aprīlī]

⁶² Poudžuna I. Psiholoģiskie faktori procesuālajās darbībās ar cietušo izmeklēšanas laikā. Jurista Vārds, 2008. 4. novembris Nr. 42. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/183067-psihiologiskie-faktori-procesualajas-darbibas-ar-cietuso-izmeklesanas-laikab/> [aplūkots: 2015. gada 8. aprīlī]

⁶³ Juridiskā komisija: Eiropas Savienībā būs vienots mehānisms cietušo personu aizsardzībai. Pieejams: <http://www.saeima.lv/aktualitates/saeimas-zinas/22975-juridiska-komisija-eiropas-savieniba-bus-vienots-mehanism-cietuso-personu-aizsardzibai> [aplūkots: 2015. gada 8. aprīlī]

Atbilstoši KPL 97. panta 3.¹ daļai un 912. panta 1. daļai, ja rodas situācija, ka nepilngadīgais cietušais jūtas nedroši, nebrīvi, kad pārceļas uz citu ES dalībvalsti, jo jūtas apdraudēts no aizdomās turētā, apsūdzētā vai notiesātā puses, viņam ir tiesības lūgt, lai tiek pieņemts Eiropas aizsardzības rīkojums, kas tiek nosūtīts uz to valsti, kurā viņš gatavojas uzturēties ne mazāk kā trīs mēnešus. Tad notiek izvērtēšanas darbi, Valsts policija vērtē vai pastāv atteikuma pamati un vai atbilstoši KPL 907. panta 2. punkta prasībām ir apstiprināms fakts, ka aizsargājamā persona plāno dzīvot vai dzīvo konkrētajā dalībvalstī vai plāno uzturēties vai uzturas konkrētajā dalībvalstī ne mazāk kā par trim mēnešiem. Eiropas aizsardzības rīkojums var stāties spēkā tad, ja aizsardzības noteikumu izcelsmes dalībvalstī uz personu, kas rada draudus vai apdraudējumu, attiecas kāds no šiem ierobežojumiem: aizliegums iebraukt noteiktos rajonos, vietās vai apgabalos, kuros aizsargātā persona dzīvo vai tos apmeklē; aizliegums sazināties ar aizsargājamo personu jebkurā veidā, tostarp, pa telefonu, elektronisko vai parasto pastu, faksu vai kādu citu līdzekli; kā arī aizliegums vai noteikums par tuvošanos aizsargātajai personai tuvāk par noteiktu attālumu.⁶⁴

Noteikumi par Eiropas aizsardzības rīkojumu vienotu regulējumu Latvijā tika ieviesti, pamatojoties uz Eiropas Parlamenta un padomes direktīvu 2011/99/ES. Šajā direktīvā tiek uzsvērts, ka nepilngadīgie cietušie kā īpaši neaizsargātas personas ir īpaši jāaizsargā un jāvērtē viņu vajadzības, tādēļ Eiropas aizsardzības rīkojuma izdošanas un atzīšanas procedūrās kompetentajām iestādēm būtu jāpievērš pienācīga uzmanība tieši nepilngadīgajiem cietušajiem.⁶⁵ Nedrīkst pieļaut risku, ka nepilngadīgais cietušais varētu tikt ietekmēts no apsūdzētā, aizdomās turētā vai notiesātā rīcības, ja dalībvalstī, kurā viņš dzīvo, izdots rīkojums par aizsardzību, tad tas ir jāizpilda, jāpanāk tā efektīva pielietošana visās Eiropas Savienības dalībvalstīs. Nepilngadīgie, kā jau iepriekš darbā minēts, ir īpaši aizsargājamas personas, viņi ir sabiedrības attīstības pamats, tādēļ gadījumi, kad tiek lūgts Eiropas aizsardzības rīkojums par labu nepilngadīgajiem cietušajiem, būtu jāizvērtē, jo īpaši vērtējot no cietušā interesēm un tā, ka nepilngadīgos ir jācenšas maksimāli aizsargāt, jo diez vai varētu pastāvēt situācija, ka nepilngadīgā cietušā pārstāvis savtīgu iemeslu dēļ gribētu panākt, lai apstiprina Eiropas aizsardzības rīkojuma lūgumu.

Svarīgas ir arī nepilngadīgā cietušā tiesības uz pārstāvību, kas ir noteikts KPL 104. panta 2. daļā. Pamatā tiesībām uz pārstāvību ir nepilngadīgā cietušā intereses, jo procesa virzītājam, izlemjot jautājumu par atļauju personai piedalīties kriminālprocesā kā nepilngadīgā cietušā

⁶⁴ Noziegumos cietušie saņems aizsardzību visā Eiropā. Pieejams: <http://www.europarl.lv/riga/lv/jaunumi/jaunumi-2010/jaunumi-2010-december/press-release-2010-december-5.%20+%20371%206708%205468> [aplūkots 2015. gada 8. aprīlī]

⁶⁵ Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2011/99/ES. Pieejams: <http://www.l2d.lv/leul.php?i=15535> [aplūkots 2015. gada 8. aprīlī]

pārstāvim, jāievēro ne tikai KPL 104. panta 2.daļā noteiktā secība, ka prioritāri pārstāvjiem jābūt vecākiem un aizbildņiem, tad vecvecākiem u.t.t., bet arī šo personu iespējas un vēlēšanās patiesi aizsargāt cietušā intereses (KPL 104. panta 9. daļa). KPL 104. panta 4. daļā noteikts, ka nepilngadīgā cietušā tiesības pilnībā pieder viņa pārstāvim un cietušais tās patstāvīgi īstenot nevar, bet var patstāvīgi sniegt liecību un izteikt savu viedokli. Izņēmuma gadījums ir ietverts KPL 107. panta 2. daļā – kad nepilngadīgais ir sasniedzis piecpadsmit gadu vecumu, tad nepilngadīgā cietušā pārstāvis izmanto tiesības kopā ar savu pārstāvamo. Detalizētāki nepilngadīgā cietušā pārstāvības jautājumi ir apskatīti nodaļā „Nepilngadīgā cietušā pārstāvība”.

KPL 97. panta 6. daļā ir ietvertas tiesības cietušajam vai viņa pārstāvim uzaicināt personu juridiskās palīdzības sniegšanai. Par šādu personu var būt KPL 79. panta 2. daļā ietvertās personas, kuras var būt par aizstāvi kriminālprocesā – zvērināts advokāts, zvērināta advokāta palīgs, ES dalībvalsts pilsonis, kurš ieguvis advokāta kvalifikāciju kādā no ES dalībvalstīm vai ārvalsts advokāts (izņemot 3. variantu) saskaņā ar Latvijas Republikai saistošu starptautisko līgumu par juridisko palīdzību.

KPL 108. panta 3. daļā noteikts, ka juridiskās palīdzības sniedzējam ir tiesības piedalīties visās procesuālajās darbībās, kuras notiek ar cietušā līdzdalību, un pēc cietušā lūguma pilnīgi vai daļēji izmantot viņa tiesības. KPL 108. panta 4. daļa - advokāta kā juridiskās palīdzības sniedzēja tiesības piedalīties kriminālprocesā apliecina orderis. KPL 108. panta 5. daļa – juridiskās palīdzības sniegšana nepilngadīgajam cietušajam un nepilngadīgā cietušā pārstāvim ir obligāta kriminālprocesā par noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību, ko nodarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, vai par noziedzīgu nodarījumu pret tikumību vai dzimumneaizskaramību. KPL 108. panta 6. daļa nosaka, ka, ja nepilngadīgais cietušais vai viņa pārstāvis nav noslēdzis vienošanos ar advokātu par juridiskās palīdzības sniegšanu iepriekšminētajos gadījumos, procesa virzītājs pieņem lēmumu par advokāta kā juridiskās palīdzības sniedzēja uzaicināšanu. KPL 104. panta 5. daļā noteikts, ka advokāts kriminālprocesā var piedalīties arī kā nepilngadīgā cietušā pārstāvis, ja ir apgrūtināta vai kā citādi nav nodrošināta nepilngadīgā tiesību un interešu aizsardzība, vai ja pārstāvis iesniedz motivētu lūgumu.

No advokāta statusa un no šī statusa apliecinošo dokumentu pareiza noformējuma ir atkarīgs advokāta pilnvaru apjoms. Cietušā advokātam – juridiskās palīdzības sniedzējam – ir tiesības piedalīties visās procesuālajās darbībās, kuras notiek ar cietušā līdzdalību, un pēc cietušā lūguma pilnīgi vai daļēji izmantot viņa tiesības. Savukārt cietušā pārstāvim ir visas cietušā tiesības neatkarīgi no cietušā līdzdalības procesuālajā darbībā. Piemēram, no advokāta statusa ir

atkarīgs, vai advokātam ir tiesības izlīgt ar aizdomās turēto vai apsūdzēto. Juridiskās palīdzības sniedzējs nevar izlīgumu parakstīt cietušā vietā. Praksē var rasties situācija, ka advokāta statuss nav tieši noteikts, šādos gadījumos ir nepieciešams vērtēt faktiskos apstākļus, piemēram, ja no advokāta darbībām izriet, ka viņš ir cietušā pārstāvis, jo ir veicis procesuālās darbības bez cietušā klātbūtnes, tad viņš ir arī atzīstams par pārstāvi. Problēmas cietušajam var rasties tad, ja no ordera un lietas faktiskajiem apstākļiem tiesa nevarēs konstatēt, kādā statusā advokāts piedalījies procesā, t. i., ja cietušais piedalās ar advokātu visās procesuālajās darbībās un lietā nav rakstveida pilnvaras vai mutisks pilnvarojums nav fiksēts procesuālajos dokumentos. Pastāv risks, ka šādā situācijā advokāta parakstīta sūdzība tiktu noraidīta.⁶⁶

KPL 97. panta 7. daļā ietvertas cietušā tiesības savas no KPL izrietošās tiesības izmantot brīvprātīgi un paša izraudzītajā apjomā, tiesību neizmantošana nekavē procesa norisi. KPL 103. panta 2. daļā ietvertais regulējums apstiprina šo vispārīgo principu, jo tajā ir teikts, ka cietušajam nav pienākuma veikt savas procesuālās tiesības. Tiesību izpratne subjektīvā nozīmē paredz tiesības, kas pieder konkrētam subjektam, un viņš ar tām var brīvi rīkoties, citām personām neiejaucoties viņa darbībā.⁶⁷ Nepilngadīgajam cietušajam un viņa pārstāvim ir tiesības brīvprātīgi izlemt kā un kādā apjomā viņi izmantos savas tiesības.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2011. gada 8. septembra lēmumā lietā SKK – 392/2011 tika nostiprināts, ka cietušais savas tiesības var neizmantojot, piemēram, cietušā tiesības ierasties uz apelācijas instances tiesas sēdi. Pastāvot KPL 560. panta 2. daļas apstākļiem, ja tiesa pieņēmusi lēmumu par cietušā aicināšanu uz tiesu, tad cietušajam ir pienākums ierasties⁶⁸, bet tie ir tikai konkrēti apstākļi, izņēmuma gadījumi, kad tiesai rodas pamatotas šaubas par iepriekš sniegto liecību pilnīgumu vai par apsūdzētā iespējamo vainu inkriminētajā apsūdzībā.

Pamatojoties uz apstākli, ka cietušie kriminālprocesu var ietekmēt ļoti minimāli, tie savas tiesības var izmantot brīvi, attiecīgais procesa virzītājs nemudina cietušo tās izmantot, turklāt procesuālie pienākumi ir ļoti maz, kas arī norāda uz cietušā nesvarīgo lomu kriminālprocesa ietvaros. Maksimāla cietušā tiesību izmantošana var nesniegt cietušajam gandarījumu, tādēļ, autoresprāt, cietušais kriminālprocesā būtu iesaistāms pēc iespējas mazāk, izņemot gadījumus, kad bez viņa klātbūtnes nav noskaidrojami lietai ļoti svarīgi, izšķiroši apstākļi.

⁶⁶ Dombrovska M. Cietušā pārstāvība un personas aizstāvība kriminālprocesā. Jurista Vārds, 2008. 4.novembris, Nr.42. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/183068-bcietusa-parstaviba-un-personas-aizstaviba-kriminalprocesab/> [aplūkots 2015.gada 28.martā]

⁶⁷ Autoru kolektīvs. Juridisko terminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga: Nordik, 1998, 262.lpp.

⁶⁸ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2011.gada 8.septembra lēmums lietā SKK – 392/2011 Pieejams: <http://at.gov.lv/files/uploads/files/archive/department2/2011/skk%20392j.pdf> [aplūkots 2015.gada 28.martā]

97. panta 8. daļā ir atrunāts, ka cietušais visās procesa stadijās var izlīgt ar personu, kura nodarījusi viņam kaitējumu, un likumā paredzētajos gadījumos izlīgums ir pamats kriminālprocesa izbeigšanai. Izlīguma jēdziena definīcija KPL netiek sniegta, bet praksē pastāv uzskats, ka tā ir brīvprātīga vienošanās starp noziedzīgo nodarījumu izdarījušo personu un cietušo, kurā noziedzīga nodarījuma izdarītājs atzīst savu vainu, savukārt cietušais atzīst, ka viņam nav turpmāku pretenziju pret noziedzīga nodarījuma izdarītāju saistībā ar konkrēto nodarījumu.⁶⁹ KPL 381. panta 1. daļā noteikts, ka samierināšanos starp cietušo un personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību, var veicināt Valsts probācijas dienesta apmācīts starpnieks, bet būtu jāuzsver, ka šajā brīdī nedrīkst tikt aizmirsts, ka izlīguma pusēm nedrīkst neko uzspiest, kas nostiprināts KPL 381. panta 3. daļā. KPL 381. panta 2. daļā ietverts regulējums, ka gadījumos, kad procesa virzītājs konstatē, ka kriminālprocesā ir iespējams izlīgums, viņš var informēt Valsts probācijas dienestu, lai garantētu nepilngadīgā cietušā interešu aizsardzību. KPL 381. panta 5. daļā noteikts, ka izlīgumu paraksta abas puses – cietušais un persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, izlīgums var tikt noslēgts trīs veidos:

- 1) tiesas sēdes laikā to var paziņots mutvārdos, tas ierakstāms tiesas sēdes protokolā;
- 2) vai nu procesa virzītāja vai Valsts probācijas dienesta apmācīta starpnieka klātbūtnē, kuri apliecina pušu parakstus;
- 3) procesa virzītājam var iesniegt notariāli apliecinātu gatavu izlīgumu.

Pastāv uzskats, ka lietderīgi būtu likumā paredzēt gadījumus, kad izlīguma ar starpnieka palīdzību procedūra ir obligāta. Piemēram, līdzīgi kā tas ir paredzēts Vācijas KPK privātopsūdzības lietās – pirms krimināllieta tiek ierosināta, pusēm (cietušajam un kaitējuma nodarītājam) no sākuma jāiziet samierināšanas procedūra, un tikai tad, ja izlīgums starp pusēm nav panākts, cietušais var griezties ar savu sūdzību tiesā, uzrādot izziņu par to, ka izlīgums nav panākts. Vajadzētu paredzēt, kādos gadījumos izlīguma procedūra ar starpnieka palīdzību ir obligāta, tas atslogotu tiesu darbu.⁷⁰ KPL 381. panta 2. daļā noteikts, ka procesa virzītājs, konstatējot, ka kriminālprocesā ir iespējams izlīgums un ir lietderīgi iesaistīt starpnieku, par to var informēt Valsts probācijas dienestu. Nav KPL izņēmuma gadījumu, kad izlīgums būtu obligāts. To apstiprina KPL 381. panta 3. daļa, kurā noteikts, ka izlīgumā norādāms, ka tas noslēgts labprātīgi. Pretējs viedoklis ir, ka izlīgumam nebūtu jābūt obligātam arī izņēmuma gadījumos. Obligāta izlīguma pastāvēšana, protams, samazinātu tiesu noslogotību, paātrinātu

⁶⁹ Strada-Rozenberga K. Par vienošanos kriminālprocesuālajā likumdošanā. Jurista Vārds, 2001. 10.aprīlis, Nr.11. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/7543-bpar-vienosanos-kriminalprocesualaja-likumdosanab/> [aplūkots 2015.gada 15.aprīlī]

⁷⁰ Zīle J. Cietušā tiesību nodrošinājuma kriminālprocesuālās problēmas. Grām.: Zinātniski praktiskā konference. Latvijas Kriminālprocesa likuma piemērošanas pirmā gada problēmas. Rīga: LPA, 2006, 247.lpp.

procesu, bet svarīgas ir cietušā intereses, pat ja no KPL viedokļa konkrētos gadījumos pastāvētu obligātas izlīgšanas pienākums, tas nenozīmē, ka cietušā interesēs nebūtu, lai konkrētā persona tiktu sodīta. Raugoties no viedokļa, ka kriminālprocess bieži noris tieši tādēļ, ka cietušais iesniedz iesniegumu⁷¹ vai arī vienkārši tādēļ, ka faktiski cieš no noziedzīga nodarījuma, vajadzētu vērtēt arī cietušā intereses, lai maksimāli nepamudinātu cietušo uz kāda veida piespiešanos izlīgt ar apsūdzēto. Vērtējot Vācijas piemēru, autoresprāt, tā ir pārāk riskanta situācija, nostādīt cietušo situācijā, ka viņam ir personīgi jāierodas uz izlīgšanas procesu, emocionāli jāiesaistās, kad viņš jau tā ir pietiekami cietis no noziedzīga nodarījuma. Iespējams šādu obligātu izlīgumu varētu paredzēt lietās par noziedzīgiem nodarījumiem pret īpašumu, jo analizējot šādus gadījumus no cietušā emocionālā stāvokļa, varētu uzskatīt, ka cietušais nav tik ļoti traumēts un kā citādi ietekmēts no šī noziedzīgā nodarījuma. Tomēr katrs konkrētais gadījums ir jāvērtē atsevišķi, tādēļ, autoresprāt, obligātu izlīgumu KPL nav nepieciešams ieviest.

Kas attiecas uz nepilngadīgo cietušo, ņemot vērā, ka viņš, ja nav sasniedzis piecpadsmit gadu vecumu, savas tiesības nerealizē pats, bet gan pārstāvim ir visas cietušā tiesības, tad jau pastāv situācija, ka nepilngadīgajam var tikt savā ziņā uzspiests izlīgums, jo, ja pārstāvim ir visas cietušā tiesības, tad atbilstoši KPL 97. panta 8. daļai viņš var izlīgt ar personu, kura radījusi viņam kaitējumu. Autoresprāt, izlīgumu nav pamats uzspiest, ja vien nav KPL 377. panta 9. punktā ietvertie apstākļi, ka kriminālprocess nebūtu pieļaujams, jo noris tāds kriminālprocess, kuru saskaņā ar KPL 7. pantu var uzsākt tikai uz cietušās personas pieteikuma pamata. Ja cietušajam ir liela ietekme kriminālprocesa uzsākšanā, tad šajā gadījumā pārstāvis varētu būt tiesīgs pieteikt izlīgumu, bet pārējos gadījumos ir sarežģīti ir izvērtēt vai pārstāvis, piesakot izlīgumu, rīkosies cietušā interesēs. Jautājums par pārstāvja tiesību izmantošanas apjomu ir komplikēts, jo lielākajā daļā gadījumā nepilngadīgie cietušie nav ieinteresēti izlīguma veikšanā, neizprot tā būtību, labumu, nepieciešamību, turklāt pārstāvim cietušais var būt vienaldzīgs, var būt kādi savtīgi iemesli, kādēļ nepilngadīgā cietušā vietā pieteikt izlīgumu, pretēji nepilngadīgā interesēm.

KPL 7. pantā ietvertie gadījumi apstiprina, ka nav nepieciešams noteikt obligātu izlīgumu kriminālprocesā, jo šajā pantā ir jau ietverti gadījumi, kad cietušais var izvēlēties neuzsākt procesu, kam ir līdzīgas sekas, kādas var būt, ja noslēdz izlīgumu – tiesa var lemt par apsūdzētā atbrīvošanu no kriminālatbildības un kriminālprocesa izbeigšanu (KPL 538. pants), bet ja neuzsāk procesu, tad iespējami vainīgajai nevis apsūdzētajai personai neiestāsies

⁷¹ Zīle J. Cietušā tiesību nodrošinājuma kriminālprocesuālās problēmas. Grām.: Zinātniski praktiskā konference. Latvijas Kriminālprocesa likuma piemērošanas pirmā gada problēmas. Rīga: LPA, 2006, 248.lpp.

kriminālatbildība. KPL 7. panta būtība ietver to, ka šie nodarījumi ir personiskas dabas, tādēļ bez cietušā pieteikuma, nav nepieciešams uzsākt kriminālprocesu, jo tas nav sabiedrības interesēs kā vairumā lietu, bet tie ir pietiekami emocionāli un personīgi aizskaroši, lai, šajos gadījumos, ja cietušais rakstījis pieteikumu, liktu viņam obligāti slēgt. KL 136. pantā inkriminējams noziedzīgais nodarījums ir piespiešana izdarīt abortu, KL 159. pantā inkriminējams noziedzīgais nodarījums ir izvarošana – šādos gadījumos būtu necilvēcīgi piespiest slēgt izlīgumu. Autoresprāt, ir neiespējami atrast konkrētus gadījumus, uz kuriem būtu adekvāti attiecināt obligātu izlīgšanu. Arī mantiska rakstura gadījumā tas būtu grūti, pat ja šādās situācijās cietušais nav psiholoģiski ietekmēts. KPL 7. panta ietvertie gadījumi neaizskar nepilngadīgo intereses, jo tas neietver konkrēto KL pantu daļas, kurās ietverta atbildība par noziedzīgiem nodarījumiem pret nepilngadīgajiem, bet, autoresprāt, nepieņemami ir, ka konkrēti tikai nepilngadīgā izvarošanas gadījumā noziedzīgs nodarījums ir attiecināms uz sabiedrības interesēm.

KPL 97. panta 9. daļa ietver aizliegumu bez cietušā piekrišanas publiskot plašsaziņas līdzekļos procesuālo darbību laikā ar foto, video vai cita veida tehniskajiem līdzekļiem fiksētu viņa attēlu, ja vien tas nav nepieciešams noziedzīga nodarījuma atklāšanai. Tiesības uz personas attēla neaizskaramību ir ietvertas personas tiesībās uz privāto dzīvi, ko pamato Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumos ietvertā atziņa, ka privātās dzīves koncepts ietver arī aspektus, kas saistīti ar personas identitāti, piemēram, personas vārdu vai personas attēlu.⁷²

Reģionālā līmenī personas privātās dzīves neaizskaramība ir nostiprināta Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8. pantā – ikvienam ir tiesības uz savu privāto dzīvi.⁷³ Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka personas tiesības uz savu attēlu var tikt ierobežotas, tā izskatījusi vairākas lietas par personas tiesībām uz savu attēlu un dažās no tām konstatējusi tiesību uz privāto dzīvi pārkāpumus. Ir jāizvērtē daudz un dažādi apstākļi, lai konstatētu tiesību uz personas attēlu pārkāpumu, bet tie nav saistīti ar KPL 97. panta 9. daļā nostiprināto, ka jāvērtē vai publicētais attēls ir nepieciešams noziedzīga nodarījuma atklāšanai.⁷⁴

Lai aizsargātu nepilngadīgo cietušo, BTAL 71. pants ietver aizliegumu izplatīt informāciju par bērnu. Informāciju nedrīkst izpaust bērnu aprūpes, izglītības, sociālās palīdzības vai citas iestādes darbinieki vai valsts vai pašvaldības institūcijas darbinieki, pildot amata

⁷² Kovaļevska A. Personas tiesības uz savu attēlu. Pieejams: http://providus.lv/article_files/1583/original/attel_tiesib.pdf?1332251075 [aplūkots 2015.gada 3.aprīlī]

⁷³ Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Pieejams: <http://www.humanrights.lv/doc/regional/eckkons.htm> [aplūkots 2015.gada 3.aprīlī]

⁷⁴ Kovaļevska A. Personas tiesības uz savu attēlu. Pieejams: http://providus.lv/article_files/1583/original/attel_tiesib.pdf?1332251075 [aplūkots 2015.gada 3.aprīlī]

pienākumus, jo informācija ir konfidenciāla.⁷⁵ Interpretējot vārdus „ziņas” un „informācija” plašāk, var vērtēt, ka bērna attēls, pat ja tas ir svarīgs noziedzīga nodarījuma atklāšanai, var ietvert ziņas un informāciju, kas var kaitēt bērna turpmākajai attīstībai, jo attēls var aizskart nepilngadīgo cietušo, saturēt informāciju, kas ir konfidenciāla un atbilstoši BTAL 71. panta 2. daļai var kaitēt viņam tūlīt vai tālākā nākotnē.⁷⁶

Līdz 2014. gadam Igaunijā nav pastāvējis aizliegums publiskot cietušā attēlu, savukārt pastāv aizliegums atklāt medijiem tiesvedībā iesaistīto bērnu vārdus,⁷⁷ kas ir ļoti respektējams aizliegums, kas būtu ieviešams arī KPL 97. panta 9. daļā, to papildinot ar piebildi, ka bērnu, kuri iesaistīti kriminālprocesā, vārdi nav atklājami medijiem. Šāds aizliegums ir nostiprināts BTAL 71. panta 4. daļā – aizliegts intervēt bērnu un izplatīt presē un citos plašsaziņas līdzekļos informāciju par bērnu, kurš kļuvis par prettiesiskas darbības upuri. Tādēļ mediji izvairās atklāt informāciju par cietušajiem, Latvijas ziņu portālos netiek izmantoti cietušo vārdi, tiek minēta pēc iespējas šaurāka informācija, jo jebkuram ir saprotams, ka nav nepieciešams šādu informāciju izpaust, radīt tā jau cietušai personai vēl nelabvēlīgākas sekas, iespējamu sabiedrības nosodījumu, nevēlamu uzmanību.

Lai līdz 2015. gada 16. novembrim ieviestu Direktīvu 2012/29/ES, KPL gaidāmi grozījumi, kuri attiecībā uz cietušajiem būtiski ietekmēs KPL regulējumu, piemēram, no 97. panta tiks izslēgtas 3., 6., 8. daļas, bet to saturu ir paredzēts ietvert 97.¹ pantā – cietušā pamattiesības kriminālprocesā. Kopumā šis likumprojekts ir uztverams pozitīvi, jo īpaši tādēļ, ka tajā noregulēts, ka nepilngadīgais cietušais var tikt atzīts par īpaši aizsargājamu personu. Šis statuss sniegs dažāda veida priekšrocības, piemēram, tiesības lūgt informāciju par apcietinātās personas atbrīvošanu vai izbēgšanu. Autoresprāt, visnoderīgākā nepilngadīgajam cietušajam ir cietušā viena no pamattiesībām – tiesība saņemt informāciju par pieejamo atbalstu un medicīnisko palīdzību, un visas cietušā pamattiesības tam tiek ar rakstveida paziņojumu izsniegtas nekavējoties, tiklīdz persona atzīta par cietušo. Šī pamattiesība, ja tiks pieņemta, sniegs nepilngadīgajam cietušajam lielāku nozīmi iesaistīties kriminālprocesā.

2.2. Nepilngadīgā cietušā pienākumi un atbildība

KPL 9. pantā ir nostiprināts viens no kriminālprocesa pamatprincipiem – kriminālprocesuālais pienākums, kurš, ja ir uzsākts kriminālprocess, liek ikvienai personai par

⁷⁵ Bērnu tiesību aizsardzības likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998.gada 8.jūlijs, Nr.199/200 (1260/1261).

⁷⁶ Turpat.

⁷⁷ Council of Europe. Lanzarote convention. Council of Europe Convention on the protection of children against sexual exploitation and sexual abuse, 2014. Pieejams: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/children/Estonia_GeneralQuestionnaire_en.pdf [aplūkots 2015.gada 3.aprīlī]

pienākumu izpildīt kriminālprocesa veikšanai pilnvarotas amatpersonas procesuālās prasības un ievērot likumā noteikto procesuālo kārtību. Gadījumos, kad nepilngadīgais cietušais nepilda prasības, KPL ir ietverti izņēmumi, bet, autoresprāt, lai sasniegtu KPL mērķi, nevajadzētu gadījumos, kad persona nepilda savus pienākumus, pret viņiem izturēties īpaši, jo šādi pienākumi nav daudz un neaizskar cietušo, viņa intereses. Attiecībā uz procesuālās kārtības neievērošanu arī ir nepieciešams vērtēt vai cietušais traucē procesu, nevis vai viņš ir īpaši aizsargājams, jo viņa nepilngadība nedod viņam tiesības uzvesties necienīgi.

KPL 103. panta 1. daļa nosaka, ka cietušajam ir pienākums ierasties kriminālprocesa veikšanai pilnvarotas amatpersonas norādītajā laikā un vietā un piedalīties izmeklēšanas darbībā. Bet tā kā KPL 103. panta 2. daļā ir regulēts, ka cietušo nevar aicināt vai pakļaut piespiedu atvešanai, ja viņš netiek aicināts sakarā ar nepieciešamību piedalīties izmeklēšanas darbībā, tad pienākums ierasties nepastāv, ja cietušais tiek aicināts citu iemeslu dēļ. Piespiedu atvešana ir viens no procesuālajiem piespiedu līdzekļiem, kas paredzēts, lai nodrošinātu personas piedalīšanos procesuālajā darbībā, ja tā bez attaisnojoša iemesla neierodas pēc procesa virzītāja aicinājuma, kas regulēts KPL 250. un 251. pantā.

KPL 244. panta 3. daļā ir noteikts, ka procesuālo piespiedu līdzekļi nevar piemērot nepilngadīgai cietušajai personai, kas cietusi no vardarbības, ko nodarījusi persona, no kuras cietusī persona ir materiāli vai citādi atkarīga, vai seksuālas izmantošanas, kā arī mazgadīgai cietušajai personai. Autorei šķiet diez gan absurdi, kādēļ procesuālo piespiedu līdzekļi nevar piemērot tikai KPL 244. panta 3. daļā minētajos gadījumos, sašaurinot un būtiski ierobežojot šo aizliegumu. Savukārt tas, ka procesuālo piespiedu līdzekļi nevar piemērot mazgadīgām personām, ir vērtējams pozitīvi, jo mazgadīgas personas, vērtējot nepilngadīgos kopumā, ir kritiskākā kategorija, kuras intereses ir jāaizsargā, jo tiek pieņemts, ka bērni vecumā līdz četrpadsmit gadiem pavisam noteikti vēl nav attīstījušies, kas prasa citādu attieksmi pret viņiem, protams, vērtējot arī no kriminālprocesuālā viedokļa. Nepilngadīgo briedumu ir neiespējami novērtēt katrā individuālā gadījumā, ja likumdevējs uzskatījis, ka tikai nepilngadīgie līdz četrpadsmit gadu vecuma sasniegšanai ir aizsargājami no piespiedu līdzekļu izmantošanas pret viņiem, tad tas šādi noregulēts nevis tādēļ, ka ir nepārprotami zināms, ka četrpadsmit gadu vecumu sasniegušas personas ir nobriedušākas un procesuālo piespiedu līdzekļu pielietošana pret viņiem ir pamatota un veicama, bet gan tāpēc, lai vairumā kriminālprocesu būtu lielāka iespējamība sasniegt kriminālprocesa intereses, bez saprotama pamata samazinot robežu, kad nedrīkst pielietot piespiedu līdzekļus.

Procesuālo piespiedu līdzekļu aizliegums mazgadīgām personām ir saistāms arī ar to, ka viņām nevar iestāties kriminālatbildība, tai skaitā arī par neliecināšanu un apzināti nepatiesas liecības sniegšanu, kas noteikts KPL 152. panta 3. daļā. Tā kā KPL pamata redakcijā 244. panta 3. daļā bija noteikts, ka procesuālos piespiedu līdzekļus nevar piemērot visām nepilngadīgām personām, kuras cietušas no vardarbības, ko nodarījusi persona, no kuras cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, vai seksuālas izmantošanas, autore pievēršas domai, ka šī panta daļa tika grozīta, lai nodrošinātu kriminālprocesa intereses, nevis nepamatoti aizsargātu cietušā intereses. KPL mērķis sastāv no vairākiem elementiem, tai skaitā tas ietver aizliegumu nepamatoti iejaukties personas dzīvē, bet neiejaucoties personas dzīvē, kad tā nepilda procesuālos pienākumus, tiek atstāti novārtā tādi KPL mērķa elementi, kā efektīva KL normu piemērošana un taisnīga krimināltiesisko attiecību noregulēšana. Ja iejaukšanās personas dzīvē, piemēram, piespiedu atvešana, ir attaisnojama, tad tā ir veicama. No tā izriet, ka būtu jāvērtē katrs konkrētais gadījums, lai pasargātu nepilngadīgos, bet tas paildzinātu procesu un būtu pretējs efektīvai procesa darbībai.

Piemēram, ja personu piespiedu kārtā ievieto ārstniecības iestādē ekspertīzes izdarīšanai, tas ir kriminālprocesa interesēs, tikai ļoti retos gadījumos tas var būt cietušā interesēs. Šāda piespiedu atvešana, ievietošana ārstniecības iestādē un izmeklēšanai nepieciešamās ekspertīzes izdarīšana uz nepilngadīgo var atstāt negatīvas, traumējošas sekas, tik pat kā jauns noziedzīgs nodarījums. Šāda veida piespiedu līdzekļa pielietošana turpina nepilngadīgā viktimizāciju. Direktīvas 2012/29/ES 18. pants nosaka, ka dalībvalstīm ir jāveic pasākumi, kas aizsargā cietušos un viņu tuviniekus no sekundārās un atkārotās viktimizācijas,⁷⁸ kas nav pieļaujama, ņemot vērā nepilngadīgo psihisko attīstību un turpinātas viktimizācijas nelabvēlīgo ietekmi uz cietušā atlabšanu un veselīgu psihi, tādēļ KPL 24. pantā tiks paplašināts personu loks, kam ir tiesības uz aizsardzību apdraudējuma gadījumā.⁷⁹

Būtiski ir aizsargāt cietušā kā personības intereses, bet procesa virzītājs nedrīkst absurdi aizsargāt tikai cietušo, tādēļ KPL 244. panta 3. daļā ir noteikti specifiski gadījumi, kad nedrīkst piemērot procesuālos piespiedu līdzekļus, jo pieņemams, ka šajos gadījumos – vardarbība no tuviniekiem un seksuāla izmantošana – nepilngadīgie psiholoģiski cieš visvairāk. 244. panta 3.

⁷⁸ Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2012/29/ES Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX:32012L0029> [aplūkots 2015. gada 3. aprīlī]

⁷⁹ Likumprojekta „Grozījumi Kriminālprocesa likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija) 2014. gada 31. oktobris. Pieejams:

https://www.tm.gov.lv/files/11_MjAxNC9TYWItYmFzIGZlZGZGFsKtiYSAwMzExMjAxNC9UTUFub3RfMzExMDE0X0tQTC5kb2M/2014/Sab-bas%201%C4%ABdzdal%C4%ABba%2003112014/TMAnot_311014_KPL.doc [aplūkots 2015. gada 3. aprīlī]

daļas grozījumi ar likumprojektu visos trijos lasījumos bez iebildumiem 2009. gada 12. martā tika pieņemti.⁸⁰ To var vērtēt ļoti negatīvi, ka likumdevējs nav pievērsis pastiprinātu uzmanību visiem izskatāmajiem jautājumiem, pat pieļaujot tik acīmredzamas kļūdas, kā pretrunu radīšanu ar speciālajām likumu normām – BTAL.

Nav iespējams izvērtēt katru konkrēto gadījumu individuāli, mēģinot pasargāt nepilngadīgo cietušo kā personību, turklāt ir jāievēro visi kriminālprocesa principi, piemēram, atbilstoši KPL 6. pantam, amatpersonām, kuras ir pilnvarotas veikt kriminālprocesu, nepieciešams novest kriminālprocesu līdz KL paredzētajam krimināltiesisko attiecību taisnīgam noregulējumam, tādēļ nepieciešams izmantot dažāda veida likumā piešķirtās tiesības rīkoties, lai panāktu taisnīgu noregulējumu. Iepriekš minētajiem argumentiem pretējs ir BTAL 52. panta 3. daļas 4. punktā ietvertais regulējums, ka bērni, kuri cietuši no vardarbības, nav pakļaujami jebkādi piespiedu līdzekļu pielietošanai informācijas iegūšanas vai citā nolūkā,⁸¹ kas apstiprina, ka ne tikai mazgadīgas personas, bet visi nepilngadīgie ir uzskatāmi par īpaši aizsargājamām personām. Šis BTAL 52. panta 3. daļas 4. punktā ietvertais viedoklis nemainīsies, jo BTAL 2. pantā ir nostiprināts, ka bērna tiesības, brīvības un to aizsardzība ir nosakāma ņemot vērā, ka bērns ir fiziski un intelektuāli nenobriedusi persona, kurai vajadzīga īpaša aizsardzība un gādība.⁸² KPL 244. panta 3. daļa ir pretrunā BTAL 52. pantam, un autorei ir neizprotams, kādēļ KPL attiecīgā norma ir tikusi grozīta, nesaskaņojot to ar BTAL normām, lai pretrunā BTAL sasniegtu KPL mērķi un neievērotu cietušā aizsardzības pārkāpumu pār kriminālprocesa interesēm.

Veicot šāda veida grozījumus, nedrīkst aizmirst, ka nepilngadīgu personu, tai skaitā cietušo, klātbūtne kriminālprocesā rada kriminālprocesuālās kārtības īpatnības, t.b. – nepieciešamība atklāt noziedzīgu nodarījumu, tai skaitā iegūt informāciju no nepilngadīgas personas; nepieciešamība radīt papildu aizsardzību pašam nepilngadīgajam pret traumu, ko var radīt nepilngadīgas personas iesaistīšana kriminālprocesā; nepieciešamība procesuāli kompensēt nepilngadīgā personīgi realizējamu procesuālo iespēju iztrūkumu, jo ir ierobežota procesuālā rīcībspēja.⁸³

Atbilstoši KPL 103. panta 3. daļai cietušajam ir pienākums pēc procesa virzītāja pieprasījuma nekavējoties rakstveidā paziņot savu sūtījumu saņemšanas pasta vai elektronisko

⁸⁰ Grozījumi Kriminālprocesa likumā. Latvijas Vēstnesis, 2009. gada 1. aprīlis, Nr.51(4037). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/75646A44C54A2E39C225758A00222638?OpenDocument> [aplūkots 2015. gada 3. aprīlī]

⁸¹ Bērnu tiesību aizsardzības likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. gada 8. jūlijs, Nr.199/200 (1260/1261).

⁸² Turpat.

⁸³ Strada-Rozenberga K. Nepilngadīgā, kuram ar noziedzīgu nodarījumu nodarīts kaitējums, statuss kriminālprocesā. Grām.: Kriminālprocess. Raksti 2005-2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 376.lpp.

adresi. Ar šo paziņojumu cietušais apņemas 24 stundu laikā saņemt kriminālprocesu veicošās amatpersonas nosūtītos sūtījumus un bez kavēšanās ierasties pēc procesa virzītāja uzaicinājuma vai izpildīt citus minētos kriminālprocesuālos pienākumus. 24 stundu termiņš ir vērtējams kā ļoti bargi noteikts, bet raugoties no tā, ka cietušais ir ieinteresētā persona, kura labprātīgi piesakās par cietušo, tai ir jāapzinās, jāievēro arī pienākumi. Šis KPL 103. panta 3. daļā ietvertais regulējums paātrina procesu un efektīvizē to, kas ir ne tikai kriminālprocesa, bet arī cietušā interesēs. Autoresprāt, 24 stundu saņemšanas termiņš ir nosakāms tikai, ja cietušais apņēmieš saņemt sūtījumus uz elektronisko adresi, turklāt, ja apņēmieš saņemt uz pasta adresi – būtu nosakāms vismaz 5 darba dienas

Tā kā saskaņā ar KPL 152. panta 3. daļu nepilngadīgo, kurš nav sasniedzis četrpadsmit gadu vecumu, nebrīdina par atbildību par atteikšanos liecināt un apzināti nepatiesas liecības došanu, tad nepilngadīgajiem cietušajiem atbildība var iestāties tikai tad, ja tie ir sasnieguši četrpadsmit gadu vecumu, kas pamatojams ar vispārīgo principu, kas nostiprināts KL 11. pantā, ka pie atbildības ir saucama fiziska persona, kas līdz noziedzīga nodarījuma izdarīšanas dienai sasniegusi četrpadsmit gadu vecumu. Atbildība par apzināti nepatiesas liecības sniegšanu ir nostiprināta KL 300. pantā, par atteikšanos liecināt – KL 302. pantā, bet 304. pantā noteikta atbildība par pirmstiesas kriminālprocesā iegūto ziņu izpaušanu bez izmeklētāja vai prokurora atļaujas līdz procesa pabeigšanai, ja to izdarījusi persona, kura ir bijusi par attiecīgo ziņu neizpaušanu brīdināta. Atbildība iestājas arī, ja persona pirmstiesas kriminālprocesā vai tiesā nepatiesi uzdevusies par cietušo, atbilstoši KL 297. pantam.

Procesuālo pienākumu nepildīšana var būt par pamatu procesuālo sankciju piemērošanai.⁸⁴ Kā jau darbā iepriekš apskatīts, ka atbilstoši BTAL 52. panta 3. daļas 4. punktam bērni, kuri ir bijuši vardarbības upuri, nav pakļaujami jebkādi piespiedu līdzekļu pielietošanai jebkādā nolūkā.⁸⁵ KPL 288. pantā ir nostiprināts, ka procesuālās sankcijas ir piespiedu līdzekļi, kurus procesa virzītājs vai izmeklēšanas tiesnesis var piemērot personai, kura nepilda likumā paredzētos procesuālos pienākumus, traucē procesuālās darbības veikšanu vai izrāda necieņu tiesai.

KPL 289. panta 1. daļa noteikts, ka kriminālprocesā iesaistītajai vai citai personai var piemērot procesuālo sankciju gan par likumā paredzēto un procesa virzītāja noteikto procesuālo pienākumu nepildīšanu, procesuālās darbības norises traucēšanu, atkārtotu neierašanos pēc

⁸⁴ Strada-Rozenberga K. Nepilngadīgā, kuram ar noziedzīgu nodarījumu nodarīts kaitējums, statuss kriminālprocesā. Grām.: Kriminālprocess. Raksti 2005-2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 101.lpp.

⁸⁵ Bērnu tiesību aizsardzības likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998.gada 8.jūlijs, Nr.199/200 (1260/1261).

procesa virzītāja uzaicinājuma bez attaisnojoša iemesla, nepaziņošanu par nespēju ierasties pēc procesa virzītāja uzaicinājuma, ja tāda iespēja bija, kā arī kavēšanu kriminālprocesā iesaistītajai personai izpildīt savu procesuālo pienākumu.

KPL 289. panta 2, daļā regulēts, ka procesuālās sankcijas piemērošana neatbrīvo personu no procesuālā pienākuma izpildīšanas, kā arī neizslēdz iespēju piemērot likumā paredzētos procesuālos piespiedu līdzekļus. KPL 290. pants paredz trīs procesuālo sankciju veidus:

1) brīdinājums; 2) piespiedu nauda; 3) izraidīšana no tiesas sēžu zāles.

BTAL izpratnē „bērns” ir visi nepilngadīgie, neatkarīgi no vecuma iedalījuma mazgadīgajos un nepilngadīgajos, tas nostiprināts BTAL 3. panta 1. daļā. KPL 244. panta 3. daļā ir teikts, ka procesuālos piespiedu līdzekļus nevar piemērot mazgadīgām personām, tādēļ praksē, kad runa ir par nepilngadīgajiem cietušajiem, problēmas var rasties tikai tajos gadījumos, kad nepilngadīgie ir vecumā no 14-17 gadiem un viņi ir cietuši no vardarbības, bet nevis no tuvinieku vardarbības. Kamēr KPL un BTAL pretrunas par procesuālo piespiedu līdzekļu piemērošanu nepilngadīgajiem nav novērstas, piespiedu līdzekļu piemērošanas lieguma jēgai atbilstošākas būtu BTAL normas.⁸⁶ Turklāt, ja procesa virzītājs uzskata, ka kriminālprocesa intereses, mērķa sasniegšana ir primārāka par cietušā interesēm tikt neiesaistītam procesā, tad procesa virzītājs rīkojas pretrunā BTAL, un likumu nesaskaņas dēļ, procesa virzītājs atsaucas uz KPL, jo tās ir viņa tiesības. Šāda veida nekoncekvence ir jārisina likumdevējam, nevis to piemērotājiem praksē.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums *Vronchenko v. Estonia* apliecina, ka bērna interešu aizsardzība ir svarīgāka par apsūdzētā un kriminālprocesa interešu aizsardzību – šajā lietā tika atzīts, ka apsūdzētā intereses nav aizskartas, ja viņam nav bijis iespēju kriminālprocesa ietvaros uzdot jautājumus cietušajam un cietušais nav tieši piedalījies iztiesāšanā, bet viņa liecība ir ierakstīta audio versijā.⁸⁷ Autorei šķiet nozīmīgs šis spriedums, jo tajā tiek izklāstīti jau iepriekš darbā minētie argumenti – kādēļ pēc iespējas mazāk nepilngadīgais cietušais būtu jāiesaista kriminālprocesā, ja tas nāktu tam par sliktu, tas pats attiecas uz piespiedu līdzekļu pielietošanu.

⁸⁶ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa likuma grozījumu komentāri-procesuālie piespiedu līdzekļi. Procesuālie termiņi un dokumenti. Mantiskie jautājumi kriminālprocesā. Grām.: Kriminālprocess. Raksti 2005-2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 239.lpp.

⁸⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 59632/09 *Vronchenko v. Estonia*. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-122431#%7B%22itemid%22:%5B%22001-122431%22%5D%7D> [aplūkots 2015.gada 18.aprīlī]

3. NEPILNGADĪGĀ CIETUŠĀ PĀRSTĀVĪBA KRIMINĀLPROCESĀ

Tiesības uz pārstāvību ir ietvertas KPL 97. panta 4. daļā, nepilngadīgā pārstāvim kriminālprocesā atļauts piedalīties ar procesa virzītāja lēmumu, ko var uzrakstīt arī rezolūcijas veidā – tas noteikts KPL 104. panta 8. daļa. Pārstāvība sevī ietver cietušā tiesību realizāciju, interešu aizsardzības nodrošināšanu.

KPL 104. panta 4. daļā noteikts – ja kaitējums radīts nepilngadīgai personai, visas cietušā tiesības pilnībā pieder viņa pārstāvim, un cietušais patstāvīgi tās īstenot nevar, izņemot sniegt liecību un izteikt savu viedokli. No tā izriet, ka cietušā pārstāvjiem ir tiesības rīkoties cietušā vārdā, bet ne savā – nav pieļaujams rīkoties savās interesēs, piemēram, prasīt kompensāciju savā vārdā, nevis par labu cietušajam.⁸⁸

Izņēmuma gadījums ir ietverts KPL 107. pantā – piecpadsmit gadu vecumu sasnieguša nepilngadīgā cietušā pārstāvis izmanto tiesības kopā ar savu pārstāvamo. Ja piecpadsmit gadu vecumu sasnieguša cietušā intereses nesakrīt ar pārstāvja interesēm, KPL neietver šādas situācijas atrisinājumu,⁸⁹ kā sabalansēt šo abu ieinteresēto procesa dalībnieku tiesības.

KPL nav noteikts kādi pienākumi ir nepilngadīgā cietušā pārstāvim, tas arī apliecina, ka nepieciešams noteikt atsevišķu pantu, kurā tiktu reglamentēti konkrēti pienākumi nepilngadīgā cietušā pārstāvim, kā arī tiesību izmantošanas robežas. Ļoti būtiski šajā pantā būtu noteikt, ko nozīmē KPL 107. pantā norādītais, ka piecpadsmit gadu vecumu sasniedzis cietušais savas tiesības izmanto kopā ar pārstāvamo, kā rīkoties situācijā, kad viņiem nesakrīt viedokļi. KPL 151. panta 3. daļā ir noteikts, ka pārstāvi pratina, ievērojot liecinieka pratināšanas noteikumus, un viņš nezaudē pārstāvja statusu. Autore piekrīt viedoklim, ka būtu nepieciešams nepilngadīgā cietušā pārstāvja statusu regulēt atsevišķos KPL pantos, lai procesa gaitā nerastos pārpratumi.

KPL nav imperatīvi noteikts, ka nepilngadīgajam cietušajam ir nepieciešams pārstāvis, bet no 104. panta 2. daļas noteikumiem izriet, ka, ja kaitējums radīts nepilngadīgai cietušai personai, cietušo pārstāv:

- 1) māte, tēvs vai aizbildnis;
- 2) viens no vecvecākiem, pilngadīgs brālis vai pilngadīga māsa, ja nepilngadīgais dzīvojis kopā ar kādu no viņiem un attiecīgais tuvinieks par nepilngadīgo rūpējies;
- 3) bērnu tiesību aizsardzības institūcijas pārstāvis;
- 4) tādas nevalstiskās organizācijas pārstāvis, kurš veic bērnu tiesību aizsardzības funkciju.

⁸⁸ Rīgas apgabaltiesas Kriminālietu tiesu kolēģijas 2014. gada 21. maija spriedums lietā Nr. 11520013712 Pieejams: <http://tiesas.lv/nolemumi/pdf/178651.pdf> [aplūkots 2015. gada 18. aprīlī]

⁸⁹ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa dalībnieki. Grām.: Kriminālprocess. Raksti 2005-2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 102.lpp.

Tā kā minētajā pantā nav norādīts, ka nepilngadīgo cietušo var pārstāvēt konkrētas personas, bet ir noteikts fakts, ka pārstāv, tad var secināt, ka jebkurā kriminālprocesā, kur par cietušo ir atzīts nepilngadīgais, tā pārstāvja piedalīšanās procesā ir obligāta. To pierāda arī KPL 104. panta 1. daļā teiktais, ka cietušo – pilngadīgu fizisko personu var pārstāvēt jebkura pilngadīga fiziska persona, [...]. Visā ES kriminālprocesā nepilngadīgajam cietušajam, kurš piedalās procesā, ir jābūt pārstāvim.⁹⁰

Analizējot KPL 104. panta 2. daļas 1. punktu, kurā noteikts, ka cietušo primāri pārstāv – māte, tēvs vai aizbildis, var secināt, ka KPL par prioritāti uzskata pašus tuvākos nepilngadīgā radniekus vai ģimenes locekļus. CL 214. pantā noteikts, ka pie ģimenes šaurākā nozīmē pieder laulātie un viņu bērni, kamēr tie vēl atrodas nedalītā saimniecībā, tādēļ šādi noteikta prioritāte ir saprotama, jo nepilngadīgais tiem ģimenes locekļiem, ar kuriem kopā dzīvo, uzticas un šie ģimenes locekļi zina nepilngadīgā cietušā intereses un vajadzības, bet tas ir tikai teorētisks pieņēmums. Kā jau iepriekš darbā autore aprakstīja, noziedzīgi nodarījumi pret nepilngadīgajiem visbiežāk tiek izdarīti tieši ģimenes lokā, tādēļ var rasties situācija, kad bērns cieš no vardarbības, ko veic tēvs, bet māte ir cietušā pārstāve. Mātes rīcību var ietekmēt cietušā interešu aizsardzību apdraudoši faktori, piemēram, māte var just kaunu, tādēļ noliegt tēva veikto vardarbību, arī bailes var ietekmēt mātes, kā pārstāvja rīcību, un citi faktori.

Tādēļ nevar uzskatīt, ka tuvākie radnieki ir tieši tie, kas nepilngadīgā intereses spēj aizsargāt vislabāk. Procesa virzītājs, izlemjot jautājumu par atļauju personai piedalīties kriminālprocesā kā nepilngadīgā cietušā pārstāvim, ievēro KPL 104. panta 2. daļā noteikto secību un konkrēto personu iespējas un vēlēšanos patiesi aizsargāt cietušā intereses, un iepriekš minētais piemērs apliecina, ka ģimenes locekļi kā nepilngadīgā cietušā pārstāvji var nebūt pietiekami objektīvi un tādējādi liegt novest lietu līdz taisnīgam iznākumam.

BTAL 5. panta 1. daļas 1. punktā ietvertas personas, kas nodrošina bērnu tiesību aizsardzību – bērna vecāki (adoptētāji), audžuģimene un aizbildņi, tomēr neatkarīgi no tā KPL normas neietver iespēju kādam no audžuģimenes pārstāvēt nepilngadīgo cietušo kriminālprocesā. Tā kā audžuģimene bērnam ir tikai uz laiku, kamēr viņš nevar atgriezties savā ģimenē vai tiek adoptēts, viņam tiek nodibināta aizbildnība vai bērns tiek ievietots bērnu aprūpes iestādē, tad, autoresprāt, likumdevējs ir rīkojies pareizi neietverot audžuģimenes locekļus kā iespējamus nepilngadīgā pārstāvjus, jo viņu starpā var nebūt izveidojusies saikne un nevar noteikt vai

⁹⁰ The Crime Victim Compensation and Support Authority Sweden. Child victims in the Union – Rights and Empowerment cure. A report of the cure project 2009-2010, Sweden, 2010.
Pieejams:<http://www.brottsoffermyndigheten.se/Filer/B%C3%B6cker/Child%20victims%20in%20the%20Union,%20CURE.pdf>
[aplūkots 2015. gada 18. aprīlī]

audžuvecāki rīkotos cietušā interesēs vai savtīgu iemeslu dēļ, piemēram, kā atbildība par audžuvecāku pienākumu veikšanu. Tādēļ piemērotāk par pārstāvi būtu iecelt bērnu tiesību aizsardzības institūcijas pārstāvi vai nevalstiskās organizācijas pārstāvi, kurš veic bērnu tiesību aizsardzības funkciju.

Otrā kategorijā, kas var pārstāvēt nepilngadīgo cietušo, ir ietverti viens no vecvecākiem, pilngadīgs brālis vai māsa, ja nepilngadīgais cietušais dzīvojis kopā ar kādu no viņiem un attiecīgais tuvinieks par viņu rūpējies. Vērtējot šo kategoriju, var secināt, ka obligāti jāizpildās abiem nosacījumiem – šiem tuviniekiem gan ar nepilngadīgo cietušo kopā jādzīvo, gan par viņu jā rūpējas. Procesa virzītājam ir jāizvērtē šo tuvinieku ieinteresētība, kas varētu būt lielāka, ja viņi dzīvo kopā ar bērnu, bet diemžēl var būt situācijas, kad vecvecāki un brāļi un māsas, kuri nedzīvo kopā ar nepilngadīgo cietušo, ir nepārprotami ieinteresētāki aizstāvēt cietušā tiesības.

Trešā kategorija ir – bērnu tiesību aizsardzības institūcijas pārstāvis. KPL nedod šādu institūciju uzskaitījumu, tādēļ, autoresprāt, šīs institūcijas ir vērtējamās atbilstoši BTAL 5. panta 1. daļas 2. un 3. punktā ietvertajiem bērna tiesību aizsardzības subjektiem, kas nodrošina bērna tiesību aizsardzību valstī – izglītības, kultūras, veselības aprūpes un bērnu aprūpes iestādes, un valsts un pašvaldību institūcijas. Šīs iestādes un institūcijas pastāv un darbojas, lai aizsargātu bērnu intereses, tādēļ procesa virzītājam, vērtējot jautājumu par pārstāvja piešķiršanu nepilngadīgajam cietušajam, kad viņa tuvāko radnieku ieinteresētība patiesi aizsargāt bērnu ir apšaubāma, jāsaskata konkrētā gadījumā nepieciešamība izmantot šo iestāžu un institūciju pakalpojumus. Tādas institūcijas ir, piemēram, Bāriņtiesa, kuras darbinieki labi izprot bērnu psiholoģiju, ikdienas darbos saskaras ar bērnu interešu aizsardzību, tādēļ ir arī labi pārstāvji. Iestādes, kuras nodrošina bērnu tiesību aizsardzību valstī ir, piemēram, Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija, kas veic dažāda veida pārbaudes – bāriņtiesas lietvedībā esošo lietu pārbaudi, dažādu izglītības iestāžu pārbaudi, un tās darbinieki noteikti ir kompetentāki aizsargāt nepilngadīgā cietušā intereses.

Ceturtajā kategorijā ietilpst tādas nevalstiskās organizācijas pārstāvji, kuri veic bērnu tiesību aizsardzības funkciju. Šādas organizācijas ir dažādu veidu biedrības un nodibinājumi, kuriem nav peļņas gūšanas rakstura, kas apvieno biedrus pēc brīvprātības principa kopīgu mērķu sasniegšanai, darbojas sabiedrības un tās grupu interesēs.⁹¹ Latvijā darbojas tādas nevalstiskās organizācijas, kā piemēram, Centrs pret vardarbību bērna un ģimenes atbalstam un Latvijas bērnu fonds, abas šīs nevalstiskās organizācijas darbojas bērnu tiesību aizsardzības jomā.⁹² Viens no

⁹¹ Kas ir NVO? Pieejams: http://bumms.ucoz.com/publ/par_nvo_darbibu/kas_ir_nvo/3-1-0-7 [aplūkots 2015.gada 18.aprīlī]

⁹² Centrs Dardedze. Vēsture. Pieejams: <http://www.centrsdardedze.lv/lv/par-mums/vesture> [aplūkots 2015.gada 18.aprīlī]

Centra pret vardarbību bērna un ģimenes atbalsta darbības mērķiem ir veicināt sadarbību starp speciālistiem un organizācijām, kas saistīti ar vardarbības jautājumu risināšanu,⁹³ kā viens no šādiem jautājumiem varētu būt arī vardarbībā cietušu bērnu pārstāvība kriminālprocesā.

Autoresprāt, KPL 104. panta 2. daļā ietvertos iespējamajos nepilngadīgā cietušā pārstāvjus vajadzētu sarindot citā secībā, sākot ar bērnu tiesību aizsardzības institūcijas pārstāvi, tad nevalstisko organizāciju pārstāvi, māti, tēvu vai aizbildi, vienu no vecvecākiem, pilngadīgu brāli vai māsu, ja nepilngadīgais dzīvojis kopā ar kādu no viņiem un attiecīgais tuvinieks par nepilngadīgo rūpējies.

Otrs variants ir, ka procesa virzītājam jāpievērš pastiprināta uzmanība cietušā radnieku rīcībai, iespējamām sekām, kādas būtu, ja radnieks nepilngadīgo pārstāvētu nepietiekami, pavirši. Trešais variants varētu būt, ka tiek izveidota atsevišķa institūcija, kura nodarbojas ar nepilngadīgo cietušo pārstāvību, un nepilda savus pienākumus tikai tad, ja procesa virzītājs, izvērtējot katru konkrēto gadījumu, ir pārliecināts, ka nepilngadīgā cietušā tuvais radnieks ir patiešām ieinteresēts godprātīgi pārstāvēt nepilngadīgo.

Lielākajā daļā ES valstu pastāv noteikums, ka vecāki ir primārie nepilngadīgā cietušā pārstāvji, bet, ja izrādās, ka bērna intereses ir pretrunā ar pārstāvja interesēm, tāpēc Igaunijā līdz 2014. gadam bija regulēts, ka bērna uzturēšanās vietas pašvaldība vai tiesa par to tiek informēta, un tad tiesa izlemj par labu bērna interesēm un ieceļ viņam aizbildni. Līdz aizbildņa iecelšanai viņa funkcijas pilda pašvaldība vai pilsētas pašvaldība, kuras rajonā bērns uzturas, dzīvo.⁹⁴ Lielākajā daļā ES valstu nav nepieciešama speciāla nepilngadīgo cietušo pārstāvju apmācība, piemēram, Zviedrijā līdz 2013. gadam nepilngadīgajam cietušajam gadījumā, ja tuvinieki to pienācīgi nevar darīt, tika nozīmēts speciālais pārstāvis – personas, kuras ir ar piemērotām speciālām zināšanām, pieredzi, īpašībām – tas it noteikts Bērnu speciālo pārstāvju aktā.⁹⁵ Speciālo pārstāvi bērnam ieceļ gadījumos, kad pastāv pamatotas aizdomas, ka noziedzīgo nodarījumu ir izdarījis aizbildnis pret savu nepilngadīgo aizbilstamo, vai arī gadījumos, kad aizbildnis nav spējīgs aizstāvēt nepilngadīgā cietušā tiesības, pamatojoties uz aizbildņa un

⁹³ Uzņēmuma reģistra datu bāze. Pieejams: <http://company.lursoft.lv/centrs-pret-vardarbibu-berna-un-gimenes-atbalstam/40008035119> [aplūkots 2015.gada 18.aprīlī]

⁹⁴ Council of Europe. Lanzarote convention. Council of Europe Convention on the protection of children against sexual exploitation and sexual abuse, 2014. Pieejams: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/children/Estonia_GeneralQuestionnaire_en.pdf [aplūkots 2015.gada 18.aprīlī]

⁹⁵ Study on children's involvement in judicial proceedings. Contextual overview for the criminal justice phase – Sweden, 2013. Pieejams: <http://www.childreninjudicialproceedings.eu/docs/ContextualOverview/Sweden.pdf> [aplūkots 2015.gada 18.aprīlī]

nepilngadīgā cietušā attiecībām,⁹⁶ piemēram, iepriekšējām nesaskaņām, aizbildņa nepienācīgu, nelabvēlīgu attieksmi, rīcību pret nepilngadīgo.

Autoresprāt, Latvijā vajadzētu ieviest regulējumu, ka nepilngadīgos cietušos kriminālprocesā pārstāv speciālas tam paredzētas institūcijas darbinieks vai arī pēc tāda regulējuma kāds ir Zviedrijā speciālo pārstāvju gadījumā – speciālā aktā noteiktas personas. Darba autorei pārāk sarežģīts šķiet katra konkrētā gadījuma izvērtēšanas process, kad jāizvērtē radnieku atbilstība nepilngadīgā pārstāvja statusa ieņemšanai kriminālprocesā, tādēļ, lai netērētu laiku, padarītu procesu ātru, vienkāršu un efektīvu, autoresprāt, vispiemērotāk būtu, ka konkrēta institūcija nodarbotos ar nepilngadīgo cietušo pārstāvību un netiktu riskēts, ka nav pietiekami izpētītas un pareizi saprastas nepilngadīgā cietušā attiecības ar viņa radniekiem, kuri var būt par pārstāvjiem kriminālprocesā.

KPL 106. pantā 1. un 2. daļā ir noteiktas personas, kuras nevar būt par cietušā pārstāvi, t.b., amatpersonas, kuras ierakstītas kriminālprocesa reģistrā, un personas, kuras tieši vai netieši ieinteresētas lietas izlemšanā par labu kaitējuma radījušajai personai. Pirmais aizliegums ir skaidri noteikts – kriminālprocesā bez izņēmumiem nedrīkst pastāvēt interešu konflikta apstākļi, kriminālprocesa reģistrā ierakstīto personu, piemēram, procesa virzītāju, ekspertu u.c., tiesības un pienākumi ir precīzi noteikti KPL normās, atkāpe no tiem nav pieļaujama pat tad, ja tiesnesis ir nepilngadīgā cietušā tēvs, kurš varētu viņu atbilstoši pārstāvēt. Otrs aizliegums var būt attiecināts uz plašu personu loku, piemēram, ja pārstāvis ir kādas institūcijas darbinieks, kura laulātais ir izdarījis noziedzīgu nodarījumu pret nepilngadīgo cietušo, šādu pārstāvi nav pieļaujams atstāt kriminālprocesā par nepilngadīgā pārstāvi. Tādēļ procesa virzītājam, pirms apstiprināt kādas institūcijas darbinieku par pārstāvi nepilngadīgajam cietušajam, jāizpēta vai viņam nav kāda saikne ar noziedzīga nodarījuma izdarītāju, kaitējuma radītāju. Vēl var būt situācija, kad māte izdara noziedzīgu nodarījumu un tēvs ir kaitējumā nepilngadīgā cietušā pārstāvis, kurš, neņemot vērā patiesos apstākļus un nepilngadīgā cietušā intereses, nepamatoti aizstāv kaitējuma izdarītāju.

KPL 104. panta 5. daļā noteikts, ka, ja ir apgrūtināta vai citādi nav nodrošināta nepilngadīgā tiesību un interešu aizsardzība vai nepilngadīgā cietušā pārstāvji iesniedz motivētu lūgumu, procesa virzītājs pieņem lēmumu par advokāta kā nepilngadīgās cietušās personas pārstāvja uzaicināšanu, tad advokātam par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanu samaksas apmēru un ar valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanu saistītos atlīdzināmos

⁹⁶ Turkovic K. Elements for European guidelines on child-friendly justice with particular focus on children's access and place in criminal justice system. Stockholm, 2008.

Pieejams: http://www.coe.int/t/dg3/children%5CSource%5CSweden2008%20Folder%5CTurkovic_en.doc [aplūkots 2015.gada 3.aprīlī]

izdevumus, to apmēru un izmaksas kārtību nosaka Ministru kabinets. KPL 108. panta 4. daļa nosaka, ka advokāta kā juridiskās palīdzības sniedzēja tiesības piedalīties kriminālprocesā apliecina orderis, kad nepilngadīgajam cietušajam ir nepieciešams advokāts kā pārstāvis, tas ir ierakstāms orderī, lai, kā iepriekš darbā minēts, nerastos pārpratumi par to, kādas ir advokāta rīcības robežas konkrētajā gadījumā – kā pārstāvim un kā juridiskās palīdzības sniedzējam.

KPL 104. panta 6. daļā noteikts, ka, ja nepilngadīgajam cietušajam nepieciešams advokāts kā pārstāvis, procesa virzītājs lēmumu par nepieciešamību nodrošināt pārstāvi kriminālprocesā paziņo attiecīgās tiesas darbības teritorijas zvērinātu advokātu vecākajam. Zvērinātu advokātu vecākais ne vēlāk kā triju darbdienu laikā pēc procesa virzītāja pieprasījuma saņemšanas paziņo procesa virzītājam par konkrētā advokāta piedalīšanos kriminālprocesā. Procesā virzītājs procesuālajās darbībās, kuras veicamas nekavējoties un kurās iesaistīts cietušais, ja nepieciešams, advokātu pārstāvības nodrošināšanai uzaicina atbilstoši attiecīgās tiesas darbības teritorijas zvērinātu advokātu vecākā sastādītajam advokātu dežūru grafikam. Procesā virzītājam ir ļoti nozīmīga loma nepilngadīgā cietušā tiesību nodrošināšanā visās kriminālprocesa stadijās, cietušā tiesību aizsardzības nodrošināšana atkarīga no procesa virzītāja darba kvalitātes, ieinteresētības. KPL 27. pantā ietverti procesa virzītāja vispārīgie pienākumi, kuru pienācīgas izpildes gadījumā, nepilngadīgais cietušais var tikt pienācīgi aizsargāts.

Tā kā, autoresprāt, ir iespējams nepilngadīgo cietušo atzīt par cietušo kriminālprocesā bez viņa piekrišanas, šajos gadījumos varētu pieņemt, ka vecāki rīkotos bērnu interesēs, jo diez vai viņi gribētu atzīt par cietušo bērnu, kuram ir nodarījuši pāri, izdarījuši pret viņu noziedzīgu nodarījumu, par ko ir saucami pie kriminālatbildības, tādēļ speciālo pārstāvi vajadzētu ļaut izmantot, ja procesa virzītājam ir pamatotas šaubas par pārstāvja neieinteresētību nepilngadīgā cietušā interešu pārstāvībā, un gadījumos, kad nav pilnīga pārliecība par iepriekšējām pārstāvamā un nepilngadīgā attiecībām. Kā jau iepriekš darbā minēts, izvērtēt katru konkrēto gadījumu ir laikietilpīgs process, tādēļ ir nepieciešama speciāla institūcija, kas primāri nodarbotos ar nepilngadīgo cietušo pārstāvību, bet šādas institūcijas izveides gadījumā var rasties situācijas, kad nepilngadīgais nejūtas droši, ērti svešu cilvēku klātbūtnē un arī netiek sasniegts KPL mērķis.

KOPSAVILKUMS

Pētījuma rezultātā autore izvirza aizstāvēšanai šādas tēzes:

1. Krimināltiesībās nevajadzētu lietot CL un BTAL regulējumu, kas attiecas uz priekšlaicīgu atzīšanu par pilngadīgu. Vairāk argumentu ir par labu tam, kāpēc krimināltiesībās nav jālieto CL un BTAL regulējums šajā jomā (arī citās jomās ir KPL un BTAL regulējumu nesaskaņas)
 - Lai atrisinātu šo problēmu ir vai nu jāignorē CL un BTAL regulējums vai arī, tiesību nozaru saskaņošanas nepieciešamības dēļ, KPL normās jāietver nepilngadīgā regulējums.
2. Nepilngadīgos cietušos ir svarīgi iesaistīt procesā, lai tie varētu saņemt dažāda veida speciālistu, pieaugušo palīdzību, atbalstu, ko grūti ir viņam sniegt, ja viņi nepiedalās procesā.
 - Priekšlikums – ietekmējoties no KPK regulējuma, KPL būtu ietveramas normas, kuras ļautu pārstāvim, bez nepilngadīgā cietušā piekrišanas viņu atzīt par cietušo kriminālprocesā.
3. KPK ietvaros ir būtiski nepieļaut nepilngadīgo cietušo atkārtotu viktimizāciju, primāri ir cietušā aizsardzības pasākumi, nevis kriminālprocesa intereses.¹
 - Priekšlikums – KPL noteikt aizliegumu pielietot procesuālos piespiedu līdzekļus pret nepilngadīgajiem cietušajiem.
4. Autore nepiekrīt viedoklim, ka 104. panta 2. daļas 1. un 2. punktā ietvertās personas (turpmāk – tuvinieki) ir piemērotākie nepilngadīgā cietušā pārstāvji, jo tie var būt gan neieinteresēti aizsargāt nepilngadīgā cietušā intereses, gan nekompetenti tās aizsargāt, gan arī tuviniekiem var patiesībā būt sliktas attiecības ar nepilngadīgo cietušo.
 - Priekšlikums Nr. 1. – KPL 104. panta 2. daļā ietvertos iespējamajos nepilngadīgā

¹ Autore ar kriminālprocesa interesēm saprot – KPL mērķa sasniegšanu, kriminālprocesa norisi tā, lai kvalitatīvi atklātu noziedzīgus nodarījumus, kriminālprocesa reģistrā ierakstītajām amatpersonām pielietojot KPL atļautos līdzekļus, kriminālprocesa sabiedrības interesēs.

cietušā pārstāvjus sarindot citā secībā, sākot ar bērnu tiesību aizsardzības institūcijas pārstāvi, tad nevalstisko organizāciju pārstāvi, māti, tēvu vai aizbildni, vienu no vecvecākiem, pilngadīgu brāli vai māsu, ja nepilngadīgais dzīvojis kopā ar kādu no viņiem un attiecīgais tuvinieks par nepilngadīgo rūpējies.

- Priekšlikums Nr. 2. – procesa virzītājam jāpievērš pastiprināta uzmanība cietušā tuvinieku rīcībai, iespējamām sekām, kādas būtu, ja tuviniek nepilngadīgo pārstāv nepietiekami, pavirši.
- Priekšlikums Nr. 3. – jāizveido atsevišķa institūcija, kura nodarbojas ar nepilngadīgo cietušo pārstāvību, un nepilda savus pienākumus tikai tad, ja procesa virzītājs, izvērtējot katru konkrēto gadījumu, ir pārliecināts, ka nepilngadīgā cietušā tuvinieks ir patiešām ieinteresēts godprātīgi pārstāvēt nepilngadīgo.
- Priekšlikums Nr. 4. – tuvinieki varētu būt nepilngadīgā cietušā pārstāvji tikai tad, ja viņi ir ieinteresēti aizsargāt cietušo no paša sākuma – lūdzot nepilngadīgo cietušo atzīt par cietušo kriminālprocesā (ja spēkā būtu regulējums, ka pārstāvji var atzīt nepilngadīgo cietušo kriminālprocesā, bez viņa piekrišanas).

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN JURIDISKO AKTU SARAKSTS

Literatūra

1. Azāns B. Latvijas PSR kriminālprocesa kodeksa komentāri. Rīga: Avots, 1986.
2. Autoru kolektīvs. Juridisko terminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga: Nordik, 1998.
3. Baumanis J. Kriminālatbildība par vardarbību pret nepilngadīgo. Grām.: Starptautiskā zinātniski praktiskā konference. Nepilngadīgo drošība un tiesību aizsardzība. Rīga: LPA, 2008.
4. Bergmanis A. Cietušā tiesību realizācija kriminālprocesā un kriminālvajāšanas problēmas. Jurista Vārds, 2008, 4.novembris, Nr.42. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/183066-bcietusa-tiesibu-realizacijab-kriminalprocesa-un-kriminalvajasanas-problemas/>
5. Birznieks J. Juridisko terminu vārdnīca. Rīga: Multineo, 2009.
6. Bērnu noziedzības novēršanas un bērnu aizsardzības pret noziedzīgu nodarījumu pamatnostādnes 2013.–2019.gadam Pieejams: http://www.iem.gov.lv/files/text/IeMPamn_100113_berni.doc
7. Centrs Dardedze. Vēsture. Pieejams: <http://www.centrsdardedze.lv/lv/par-mums/vesture>
8. Dārzniece A. Bērnu drošības stāvoklis sabiedrībā. Grām.: Starptautiskā zinātniski praktiskā konference. Nepilngadīgo drošība un tiesību aizsardzība. Rīga: LPA, 2008.
9. Dombrovska M. Cietušā pārstāvība un personas aizstāvība kriminālprocesā. Jurista Vārds, 2008. 4.novembris, Nr.42. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/183068-bcietusa-parstaviba-un-personas-aizstaviba-kriminalprocesab/>
10. Dzenovska I., Judins A., Zavackis A. Noziedzīgos nodarījumos cietušo vajadzību nodrošinājums: atbalsts viktimizācijas prevencijai Latvijā. Pētījuma kopsavilkums. Pieejams: http://jpa.gov.lv/uploads/filedir/noziedzgosnodarjumoscietuvajadzgunodroinjums_pk.pdf [aplūkots: 2015. gada 5.aprīlī]
11. Judins A. Lai izprotam nepilngadīgā jēdzienu Krimināllikumā. 2001. 24.aprīlis, Nr.12. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/7541-blai-izprotambbnepilngadigab-jedzienu-kriminallikuma/>
12. Juridiskā komisija: Eiropas Savienībā būs vienots mehānisms cietušo personu aizsardzībai. Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/22975-juridiska-komisija-eiropas-savieniba-bus-vienots-mehanisms-cietuso-personu-aizsardzibai>
13. Juridiskās palīdzības administrācijas 2014.gada statistika – Valsts kompensācijas cietušajiem. Pieejams: <http://www.jpa.gov.lv/2014gads/>
14. Kas ir NVO? Pieejams: http://bumms.ucoz.com/publ/par_nvo_darbibu/kas_ir_nvo/3-1-0-7
15. Kovaļevska A. Personas tiesības uz savu attēlu. Pieejams: http://providus.lv/article_files/1583/original/attel_tiesib.pdf?1332251075

16. Likumprojekta „Grozījumi Kriminālprocesa likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija) 2014.gada 31.oktobris. Pieejams: https://www.tm.gov.lv/files/11_MjAxNC9TYWIYmFzIGZEq2R6ZGFsXktiYSAwMzExMjAxNC9UTUFub3RfMzExMDE0X0tQTC5kb2M/2014/Sab-bas%20l%C4%ABdzdal%C4%ABba%2003112014/TMAnot_311014_KPL.doc
17. Likumprojekts „Grozījumi kriminālprocesa likumā” 2014.gada 31.oktobris. Pieejams: https://www.tm.gov.lv/files/11_MjAxNC9TYWIYmFzIGZEq2R6ZGFsXktiYSAwMzExMjAxNC9UTUxpa18zMTEwMTRfS1BMLmRvYw/2014/Sab-bas%20l%C4%ABdzdal%C4%ABba%2003112014/TMLik_311014_KPL.doc
18. Litvins G. Cietušā tiesības uz juridisko palīdzību Latvijas kriminālprocesā. Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, 2013.
Pieejams: http://providus.lv/upload_file/Publikācijas/Kriminalt/Zinojums_LV.pdf
19. Meikališa Ā. Jaunas vēsmas cietušo aizsardzībā – EP direktīva par cietušo tiesību minimālajiem standartiem un tās iespējamā ietekme uz kriminālprocesu Latvijā. Grām.: Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade – kā rast pareizo līdzsvaru. Latvijas Universitātes 71. konferences rakstu krājums. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2013. Pieejams: http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Juristu-konf-71_2013_.pdf
20. Meikališa Ā. Kriminālprocesa tiesības. Vispārīgā daļa. 1. grāmata. Rīga: Raka, 2000.
21. Meikališa Ā. Pirmstiesas izmeklēšana. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2001.
22. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa dalībnieki. Grām.: Kriminālprocess. Raksti 2005-2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010.
23. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa likuma grozījumu komentāri-procesuālie piespiedu līdzekļi. Procesuālie termiņi un dokumenti. Mantiskie jautājumi kriminālprocesā. Grām.: Kriminālprocess. Raksti 2005-2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010.
24. Meikališa Ā., Strada K. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga: Raka, 2000.
25. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Taisnīgums kriminālprocesā. Jurista Vārds, 2011. 29.novembris, Nr.48. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/240165-taisnigums-bkriminalprocesab/>
26. Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Procesuālie termiņi, dokumenti un mantiskie jautājumi. Grām.: Kriminālprocess. Raksti 2005-2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010.
27. Noziegumos cietušie saņems aizsardzību visā Eiropā. Pieejams: <http://www.europarl.lv/riga/lv/jaunumi/jaunumi-2010/jaunumi-2010-december/press-release-2010-december-5.%20+%20371%206708%205468>

28. Pārskats par nepilngadīgo noziedzības stāvokli, noziedzīgos nodarījumos cietušajiem bērniem un noziedzības novēršanas problēmām 2014. gada 6 mēnešos. Pieejams: http://www.vp.gov.lv/faili/sadalas/Nepilngadigo_noziedzibas_stavoklis_LV.doc
29. Poudžuna I. Psiholoģiskie faktori procesuālajās darbībās ar cietušo izmeklēšanas laikā. Jurista Vārds, 2008. 4.novembris Nr.42. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/183067-bpsihologiskie-faktori-procesualajas-darbibas-ar-cietuso-izmeklesanas-laikab/>
30. Priedīts I. Vecāku nozīme pusaudžu attīstības periodā. Grām.: Starptautiskā zinātniski praktiskā konference. Nepilngadīgo drošība un tiesību aizsardzība. Rīga: LPA, 2008.
31. Strada-Rozenberga K. Cietušais un tā tiesības kriminālprocesā. Jurista Vārds, 2008. 4.novembris, Nr.42. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/183062-bcietusais-un-ta-tiesibas-kriminalprocesab/>
32. Strada-Rozenberga K. Nepilngadīgā, kuram ar noziedzīgu nodarījumu nodarīts kaitējums, statuss kriminālprocesā. Grām.: Kriminālprocess. Raksti 2005-2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010.
33. Strada-Rozenberga K. Par vienošanos kriminālprocesuālajā likumdošanā. Jurista Vārds, 2001. 10.aprīlis, Nr.11. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/7543-bpar-vienosanos-kriminalprocesualaja-likumdosanab/>
34. Uzņēmuma reģistra datu bāze. Pieejams: <http://company.lursoft.lv/centrs-pret-vardarbibu-berna-un-gimenes-atbalstam/40008035119>
35. Vilks A. Nepilngadīgo – cietušo noziedzīgos nodarījumos kriminoloģiskās problēmas. Grām.: Starptautiskā zinātniski praktiskā konference. Nepilngadīgo drošība un tiesību aizsardzība. Rīga: LPA, 2008.
36. Vilks A. Noziedzīgos nodarījumos cietušo kriminoloģiskās problēmas. Jurista Vārds, 2008, 4.novembris, Nr.42. Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/183063-bnoziedzigos-nodarījumos-cietuso-kriminologiskas-problemasb/>
37. Zīle J. Cietušā tiesību nodrošinājuma kriminālprocesuālās problēmas. Grām.: Zinātniski praktiskā konference. Latvijas Kriminālprocesa likuma piemērošanas pirmā gada problēmas. Rīga: LPA, 2006.
38. Council of Europe. Lanzarote convention. Council of Europe Convention on the protection of children against sexual exploitation and sexual abuse, 2014. Pieejams: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/children/Estonia_GeneralQuestionnaire__en.pdf
39. Dzenovska I., Kronberga I., Litvins G., Sile S. Development of compensation mechanisms in Latvia. PROVIDUS, 2013.

Pieejams:http://providus.lv/upload_file/Projekti/Kriminalitesibas/kopsavilkums_PROVIDUS_eng.pdf

40. ECOSOC resolution 2005/20 of July 2005. Guidelines on justice in matters involving child victims and witnesses of crime.

Pieejams:http://www.un.org/en/pseataaskforce/docs/guidelines_on_justice_in_matters_involving_child_victims_and.pdf

41. Study on children's involvement in judicial proceedings. Contextual overview for the criminal justice phase – Sweden, 2013. Pieejams: <http://www.childreninjudicialproceedings.eu/docs/ContextualOverview/Sweden.pdf>

42. The crime victim compensation and support authority, Sweden, Brottsoffermyndigheten, 2006. Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/id/3921>

43. The Crime Victim Compensation and Support Authority Sweden. Child victims in the Union – Rights and Empowerment cure. A report of the cure project 2009-2010, Sweden, 2010. Pieejams:<http://www.brottsoffermyndigheten.se/Filer/B%C3%B6cker/Child%20victims%20in%20the%20Union,%20CURE.pdf>

44. Turkovic K. Elements for European guidelines on child-friendly justice with particular focus on children's access and place in criminal justice system. Stockholm, 2008. Pieejams: http://www.coe.int/t/dg3/children%5CSource%5CSweden2008%20Folder%5CTurkovic_en.doc

Normatīvie akti

1. Bērnu tiesību konvencija: Starptautisks dokuments. Latvijas Vēstnesis, 2014.gada 28.novembris, Nr.237(5297).
2. Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Pieejams: <http://www.humanrights.lv/doc/regional/eckkons.htm>
3. Eiropas Savienības Pamattiesību harta. Pieejams: <http://cilvektiesibas.org.lv/lv/database/eiropas-savienibas-pamattiesibu-harta-2007c-f30301/>
4. Padomes direktīva 2004/80/EK Par kompensāciju noziegumos cietušajiem. Pieejams: http://ec.europa.eu/justice_home/judicialatlascivil/html/pdf/oj_l261_20040806_lv.pdf
5. Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2011/99/ES. Pieejams: <http://www.l2d.lv/leul.php?i=15535>
6. Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2012/29/ES Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX:32012L0029>
7. Civillikums: LR likums. Valdības vēstnesis, 1937.gada 20.februāris, Nr.41.
8. Latvijas Kriminālprocesa kodekss. Konsolidētā versija. Augstākā Padome, 1961.gada 1.aprīlis.

9. Likums „Par sociālo drošību”: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1995.gada 21.septembris, Nr.144.
10. Krimināllikums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998.gada 8.jūlijs, Nr.199/200 (1260/1261).
11. Bērnu tiesību aizsardzības likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998.gada 8.jūlijs, Nr.199/200 (1260/1261).
12. Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis 2002.gada 19.novembris, Nr.168.
13. Kriminālprocesa likums: LR likums. 2005.gada 1.oktobra redakcija. Latvijas Vēstnesis, 2005.gada 11.maijs, Nr.74.(3232).
14. Kriminālprocesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2005.gada 11.maijs Nr.74 (3232).
15. Likums „Par valsts kompensāciju cietušajiem”: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2006.gada 6.jūnijs, Nr.87 (3455).
16. Bāriņtiesu likums: LR likums. Valdības vēstnesis, 2006.gada 7. jūlijs, Nr.107(3475).
17. Grozījumi Kriminālprocesa likumā. Latvijas Vēstnesis, 2009.gada 1.aprīlis, Nr.51(4037).
Pieejams:<http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/75646A44C54A2E39C225758A00222638?OpenDocument>

Juridiskās prakses materiāli

1. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 59632/09 Vronchenko v. Estonia. Pieejams: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-122431#{%22itemid%22:\[%22001-122431%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-122431#{%22itemid%22:[%22001-122431%22]})
2. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2011.gada 8.septembra lēmums lietā SKK – 392/2011
Pieejams: <http://at.gov.lv/files/uploads/files/archive/department2/2011/skk%20392j.pdf>
3. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2013.gada 18.decembra lēmums lietā SKK – 514/2013 Pieejams: at.gov.lv/files/files/skk-514-13.doc
4. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2013.gada 20.marta lēmums lietā SKK –31/2013 Pieejams: <http://at.gov.lv/files/files/skk-31-13.doc>
5. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģijas 2014.gada 21.maija spriedums lietā Nr. 11520013712 Pieejams: <http://tiesas.lv/nolemumi/pdf/178651.pdf>
6. Jelgavas tiesas 2014.gada 2.decembra spriedums lietā Nr. 1221088414 Pieejams: <http://tiesas.lv/nolemumi/pdf/198246.pdf>

Bakalaura darbs „Nepilngadīgais cietušais kriminālprocesā” izstrādāts LU Juridiskajā fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autore: _____ Rebeka Dzene

Rekomendēju/nerekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: Profesore Dr.iur Ārija Meikališa _____, 2015.gada ____.

Recenzents: _____

Darbs iesniegts Krimināltiesisko zinātņu katedrā 18.05.2015.

Dekāna pilnvarota persona: metodiķe Iveta Balode _____

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

2015.gada ____ . ____ . prot. Nr. ____, vērtējums ____ / ____ /

Komisijas sekretāre: _____